

אין הפה יכול לדבר מה רבו הדבות הרעית אשר יצאו על יושבי ארץ פרבנצה בעת ההיא. הקול נשמע בכל הארץ כי כלם קשר בוגדים בתורה, כי נתעים מן הפהילוסופיא היונית עושים את הספורים בתורה משל, גם מעשה המצות משל, עוד כי היו אלה מושלי משלים, למשל ולשגינה בעיני יראי ה' וחושבי שמו. הדבות האלה אשר כל שומעיהן תצלינה שתי אוניו, הובאו לפני הרשב"א, ואיך בשמעם לא יחדר לבבו על השמועה ולא העגם על הרעה נפשו בקרבו מדאנה מדבר מה יהיה אחרית אלה? ואיך לא יתאמץ הוא, אשר כח בידו למחות, לגדור נדר ולעמוד כפרץ? ועתה נוכח מעמדים כאלה אין גם פלא אם נראה את הרשב"א מצד האחד מזריו על המרה בגדריו נגד בעלי החקירה, אשר וס מצד האחד גם כן מפריזים על המרה בחקירתם ובהשכלתם.

## פרק רביעי

### קנאים ומתנגדים

המריבות פרצו פרץ על פני פרץ בכמה קהילות שבפרבנצה. הקנאים הגדילו מדורתן והיתה ללהב אש אוכלה עד אכדון האכל. אחד מאלה הקנאים והראש עליהם היה החכם רבי אבא מרי בן רבי משה מלוגיל. נכבד בעדתי חכם תלמודי גם יודע בחכמת הפהילוסופיא: האיש הזה הרעיש את העולם בחמת קנאה ובאיבה על המשכילים שבפרבנצה וקרא אחריהם מלא כי הם מגלים פנים בתורה על פי חכמת הפהילוסופיא היונית. הרשב"א הוישב בברצלונה בקצה ארץ ספרד. אשר שמעו היה הולך בכל המדינות והכל היו סרים למשמעתו כבר היה בעת ההיא זקן בא בימים מאד. אף כי לא ידע מכל אשר נעשה בפרבנצה בכל זאת התעורר להחזיק במריבה, כי זה האיש רבי אבא מרי לקח לבו - יען כי בצבעים שחורים ונוראים האר לפניו את המעשים אשר נעשו בארצו, ובקש והתחנן לפניו לעזור לו במלחמתו נגד אלה הפורצים ולבנות גדר הדחייה, (מנחת קנאות סי' א'). הן אמנם כי הרשב"א לא בחפזו יצא לקראתם וימים רבים מאן להתערב בריב לא לו ולהכניס נפשו במחלוקת אשר לא ידע ענינה ממראה עיניו. גם במכתבו הראשון אשר כתב לרבי אבא מרי תשובה לבקשתו השיב פניו ולא רצה למלאות את אשר בקש מדאנה מדבר פן יעמול לרוח כי הם המשכילים ואשר עמם בקהילתם, "יאמרו אליו מי זה בא לרדותנו בתוך ביתנו" (שם סי' ב'). ואמנם מאד חזקו עליו דברי המקנא העז והפצרתו בו עד כי רפתה דעתו מלהתנגד לו עוד. וכלי ספק פחד הרשב"א בלבו פן יאמרו עליו כי הוא מן האנשים האומרים אך שלום יהיה בימי, אשר יש בידם לסחות ולא ימחו, אז התאמץ לבלתי עמוד עוד מנגד אבל נתן אל לבו לידע ולהודיע סאנשי אמת את דבר המריבה. וימחר לפנות אל נכבדי הארץ הקרובים אל המכשלה אשר ידעם כי הם תמימים באמיתם ואנשי אמת וראוים לסמוך על דבריהם, לשמוע מפייה מה שורש דבר נמצא בכל הדבות אשר כתב אליו רבי אבא מרי. אז שלח מכתבים אל הגביר החכם דון קרקש וידאל בעיר פרפינגאן ואל אחיו הגביר דון בונפשו וידאל, לשמוע מה בפייהם על אידות הדבת ששמע. ויהי ראשית דברו אליהם שיעמידוהו על עיקר הלעז המתפשט במדינה כי נמצאו שם כותבי שטנה על התורה אם אמת הדברים אם לא. שאם אמת כן היא אז אני צריכים לדון ספריהם כספרי קוסמין וראוים הם להשרף, וחייבים להתעורר נגדם ולקנא לאלהים ולתורתו (שם סי' י'). והנה יוצא לנו מזה כי לא ידע

הרשב"א

(ד"ר ח"ה)

הרשב"א מכל הדברים שהוציאו דבתם רעה על יושבי קהילות פרבנצה וחכמיהן מאוסה מדעת עצמו וממה שראי עיניו רק ידע הכל מפי אחרים ומפי השמועה, הלא בכל המכתב אנו רואים כי עוד היה מסתפק ושואל. הנביאים אשר פנה אליהם בשאלתו ובקשתו, אף הם מהר קדמו פניו בתשובתם, ומה השיבו ומה העידו? הנה גם הם לא העידו על מה שראתה עינם ומה ששמעה אזנם מפי רמשיכילים הנחשדים, כי אם עדותם היתה רק על מה ששמעו מפי אחרים. ומי הם האחרים שמפיהם שמעו? עד מפי עד מפי קנאים מעוברים ושבים ומכתורי הישיבה.

אחד מחכמי פרבנצה היה מטרה לחצי הקנא רבי אבא מרי יותר מכלם. הוא היה רבי לוי בן אברהם בן חיים איש ווילא פראנקא (ר"א גייגער בהחלוקין ח"ב) כל חטאות האדם תלו בו, עליו אמרו שהיה דורש דרשות של דופי על פי חכמת הפהילוסופיא, וימדרוהו ורובו וישטמוהו כל הקנאים עד כי ירדו עמו לחייו ודרפו עד מות את העני הזה. הלא זה גורל המסכן מאז עד היום הזה הוא המיד השעיר לעזאזל ויד כל בו, כי קל הוא לדרוף את הנדרף מפני הומן, בעני הזה נתנו הקנאים את עיניהם לרעה. אם נרצה לרעת כמה גדלה שנאתם וקנאתם באיש הזה נראה מה שעשו נגד אחד מגדולי חכמי הדור ההוא על אשר חמל על רבי לוי הזה והכניסו לתוך ביתו ופרנסו. החכם הגדול הזה היה הרב רבי שמואל הסלמי, אשר יצא שמו הטוב בעירו ובארצו באמנם עליו כי לא היה כמותו בכל הפרבנצה בתורה ובחסידות ובחכמה ובמעשים טיבים. והנה כמעט נשמע הקול בין הקנאים כי הכנים את רבי לוי העני אל ביתו ונתן לו ארוחתו המיד, מהרו ופערו את פיהם לבלי חק על החכם הצדיק רבי שמואל הסלמי וכתבו גם עליו שטנה. ואמנם נראה נא ונשמע את עדות החכם דון קרקש ויראל אשר היה בעל אמונתו של הרשב"א אשר העיד על מעלת רבי שמואל הסלמי וגם על החכם רבי לוי זה המחורף והנדרף, כה העיד וכה דבר: הם המוציאים דבת הארץ מאז קנאו ברבי שמואל הסלמי וישטמוהו, ועתה מצאו מקום להכאישו בעדתו על אשר הכנים זה העני רבי לוי לביתו, אף כי ידעו רבי שמואל גדול בתורה ובחסידות מאין כמותו תמים בטעשיו צדיק בכל דרכיו ועושה צדקה בכל עת. ויספר דון קרקש ויראל להרשב"א עיד כי דבר משפטים עם רבי שמואל על אודת רבי לוי, והוא ענהו כי כל מה שמדברים ברבי לוי הוא אך לזות שפתים כי הוא בעיניו ראהו הולך בדרך טובים וצדיקים. ובמה שנוגע בהענין עצמו מן הדרשות שהוציאו עליהן לעז אפיקורסות, העיד דון קרקש שהוא שמע באזניו פעמים גם שלש דרשות המתחכמים אשר הרפם הקנאים ולא שמע שהוציאו מפיהם דבר פשע ואשמה (שם סי' י"ב). עדותו הזאת בלי ספק אמת כי היא מקיימת מאחד מהחכמים הנכבדים בשני דורות אחר זה, הוא הרב רבי יצחק דלמאש. הוא כתב בחבורו שערי ציון כי היה רבי לוי בן אביהם חכם גדול בכל החכמות וחבר חבורים גוראים ונפלאים ומהם ספר לזית חן יקר ינכבר מאד לא נודע מעלתו כי אם ליחידים. ומשפטו היה מאימת לנו בכתבים אשר נתקיימו ממנו, כי מהם נראה כי היה חיקר ומפלס. בעניי הדת ככל חכמי הכפרדים בדור ההוא, אבל חוקר ולא מתעה חכם תמים ולא כופר<sup>1</sup>, סוף דבר אם באמת ובתמים בלי נסיה לצד זה או לצד זה נקרא את המכתבים אשר נכתבו בענין הזה

(1) ר' לוי הנדרף הוא למי הוכחת גייגער בהחלוקין הנ"ל אותו ר' לוי בן אנופלי שחבר ס' לזית חן והוא ספר גדול העוסק בכל החכמות ההצוניות ונמצא בכסה כ"י באוצרי הספרים יבנעוריו עשה שירים על שבע חכמות וקראם בשם קשר בתי נפש והלחשים ק'. בהחלוקין הנ"ל ובכספר אוצר נחמד ח"ב במאמר של גייגער, ונראה שמה שהבאתי בשם שערי ציון ראיה לדבריו.  
(דודי ח"ה) 42

הזה מאת הקנאים נגד המשכילים אשר רבי אבא מרי ראש הקנאים אספם לאספה לא נמצא דבר ברור מה שראה זה או זה בעיניו או שמע באוזניו רק הכל מה שידעי היה מפי השמועה מאחרים אם מה שספרו הבמלנים זה לזה בפחותם ובשקריהם, אי מה ששמעו ממחכמים אוילים המפריזים ומאמינים שראו פיל פורח באויר, או מתלמידים שלא שמשו כל צרכם העוברים ושבים משיבה לשיבה ושומעים דרשות אך אינם מבינים מה ששמעו. אלה היו לרוב שורש ומקור לשמועות הרעות שנתפשמו בין גדולי חכמי הדור ועליהם חדרו כל החרדה הזאת. כל שכן הרשב"א אשר היה במקום רחוק והורה בעצמו כי לא ראה ולא ידע דבר מכל הדברים רק נסמך על מה ששמע מאחרים. ואמנם אם גם נתמה מאד על איש צדיק ומתון כהרשב"א כי יגזור משפט על מה שלא ראה בעיניו, וירשיע רבים ונכבדים על דברת אויב ומתנקם מונחג מקנאה בכל זאת לא נשת עליו חטאת, האשמה על רבי אבא מרי הנחפז והמבוהל כי הוא פעל כל אלה, זה הקנא לא נח סועפו לא יעף ולא יגע לפתות כל גדולי הארץ במכתביו לרדוף את המשכילים, הוא הצית את אש הקנאה בכל הקהילות אשר יש בהן שורש פירה חכמת הפהילוסופיא, הוא היה נורא על כל סביביו גם נורא על הרחוקים פן יכזו בגחלת קנאתו, ואף גם הוא הציק את הרשב"א בהלשנותיו ובדרכיו יום יום עד כי רפה כח הזקן וכשל כח סבלו ולא יכול להתאפק עוד מלעמוד נגד רוח המציק אותו, ויהי אחרית האלה כי נפתח אחרי מפתחו ותתעורר הוא וכל קריושו עמו וירדו רשפי החרם בקרב קהילות ישראל שגפרבנצה ונתנו צו בחרם חמור ובגזירת עיריין שלא ישים איש עסקו בחכמת יוגית טרם הגיע לעשרים וחמש שנים ועד לא מלא רוחו בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה.

אמנם המעשה הזה מרה היתה אחריתו, ושעורורה עשה בישראל. כי כבא כתבי החרם אל הקהילות הרגיו לב כל חכמי הארץ היהודים ואז המריבה הגדולה מורדתה ואין שלום במגורם. יש אשר התעוררו לדבר משפטים עם הרשב"א על אשר קבל עליהם דבות רעות מכלי הרוש הדבר ובל חקור אמתתו, ואמרו כי כל הדבות אשר הוציאו עליהם המתנגדים כלן שוא ודבר כזב הנה וכי המלשנים בלשונם יכזבו לו. הלילה להם לתעות מדרך התורה מפני החכמות החזוניות ותהי להפך הם עשי את האמתיות בחכמות מעוז לתורה (שם סי' כ"ד), ויש אשר פגעו מן הרשב"א ואשר עמי מהחחוסים על החרם את הרשיין להתערב בעניניהם וברבים אף כי לגזור משפט בארצם, באמרם מה להם ולנו, גבול נתן ה' בינינו ובינם לא נשמע ולא נאבה להם (שם סי' כ"א). המענה והתלונה הקשה הזאת לא יצאה מאת המתנגדים העניים אשר לא יהדרו פני כל בעיותם ולא מן המשכילים הצעירים בני בלי שם, כי אם אחד מאנשי המופת בעמו גדול בתורה ובחכמה דבר ככה, איש אשר היה גם בעל בריתו של הרשב"א, הוא הוציא עליו את כל רוחו ודבר כנגדו בתוכחה מגולה מסמי באו אליו דברי תלונה קשים, דברים מרים כלענה אף אם היו לומים בצוף דבש אמרי נועם. האיש הזה היה הרב החכם הגדול רבי יעקב בן מכיר מלוז"ל. הוא כמוכוח חכם אל פניו הוביחו ושאלו: אם חכמה חטאת למה התרתה לוקנים? אם הגידו לך כי יש סתירים העקרים היה לך לדרוש על הדברים, ולא לקבלם ולקבוע כם מסמורים? ועוד יותר מאלה העתר עליו דברים יורדים חררי כפון ונגועים עד נפש (שם סי' ל"ט וס"ו), ומי יפון כי דברים קשים ונאמנים כאלה יצאו מפ"י גדול בעמו, מפי איש אשר היה אוהבי של הרשב"א ונכבד בעיניו עד מלאר כי היה לא יעציבורו ויכאיבורו? והשני לו אשר גם הוא אוהב הרשב"א והחליף עמו אהבה גם הוא כמיהו שם תהלה כמעשי ר' אבא מרי ובקנאתי, הוא הרב רבי מנחם בן שלמה

(דוד ה"ה)

שלמה

שלמה הנקרא הרב המאירי מפרשנינאן, איש גדול המעלה בחכמת התלמיד אשר ספריו הרבים בהלכה הם פנינים יקרים מתכמת התלמיד אשר כמעט אין משלם בסנינים ובנועם חבורם בכל ספרי החדושים, הוא היה גם רב פעלים בכל החכמות, אבל על אפו ועל חמתו היו לו המחלוקות אשר חרת זה הקנא רבי אבא מרי ומשך את הרשב"א ברשתו. ויהי כעלות התרגומו באוניו היה מר לו מר על המריבות הספריעות את השלום ועל אשר בקנאותו עבר גבולות הצדק והאמת, אז כתב לרבי אבא מרי אגרת בקרת אשר בו יודיע לו דעתו על אודת הריב גם כתב לו דעתו בנין החרם שעשה הרשב"א בלי כל משוא פנים. לפי הנראה מתוך האגרת גם המאירי שמח בתחלה לקראת רבי אבא מרי על קנאותו את קנאת התורה נגד הדורשים דרשת של דופי ומגלים פנים בדברים שיש בהם הריסה, אבל אמר כי רע עליו המעשה בשמעו כי זה הקנא כראותו כי לא געשה עצתו לשעתה הרעיש ארץ ופצצה וכבב את הרשב"א לתת החכמה לבוזים ולומדיה למחתה ומאד זר אצלו כי הבאיש את ריח הקהלות בעיני הרשב"א והכנים גם מגדולי חכמי הארץ הנודעים במעלה ובחסידות תוך החשש והוציאו הקול כי מיום התפשטה החכמה בארץ לא נמצא אחד מידעיה ירא את ה' מגעוריו. ואמר עוד בפירושו, כי הוא לא מצא עין אשר חמא נגד דת התורה בדרישת החכמות כי החכמה יקרה בעיניו ורבת התועלת בכל מה שחברו בה חכמי ישראל, ואם אולי נמצא בקרבם דבר שצריך תקן לדעתנו לא נניח ספר מלא מרגליות בשביל קצת דברים אשר לדעתנו לא כן. גם ספרי היונים מיעתקים ספי חכמי ישראל שלמים הם אתנו בכל סיני הפנות המושכלות. ואם פגעם ופעמים יכשל איש בעיונו יהיה נכרת ונצמח והחכמה למה תומת וכי מפני שהשומה הזה עשה שלא כהוגן אנו נאבד אמונתו. סוף דבר נראה מאגרתו כי לא ישרה נפשו באשר עשה רבי אבא מרי מקנאותו שהרעיש את העולם על דרישת החכמות ורצה להעביר עם ה' מן החכמה, ועוד יותר רע עליו מעשה החרם אשר הטיל הרשב"א על הקהלות בעבור אחרים שכשלו בעיונם והשתבשו בדעותיהם. ומה יפה משלו באמרו: שנגעלו שני ערי הפרדס בצאת ממנו אלישע בן אבויה מפסג ויורד יוצא והורס).

אמנם האיש אשר הכביר על הרשב"א ביותר, ואשר לא בא עליו במליצות ריקות כי אם במענות חזקות, בפרשו לפניו אור יקרות על מעשה המחלוקת וזקן היה החכם המפואר רבי ידעיה בן אברהם הברדשי. בכתב התנצלותו, זה המכתב כתוב בנחת ובמתינות, בענוה ובהכנעה במעצות ודעת בשום לב ובהגיון, גם בדבר משפטים עמו אך ידבר בלשון רכה ובתחנונים, אבל אם כל זה לא עזר בנפשו לאמר לו בלי חנף ובשפה ברורה כי לא טוב עשה הרשב"א בעמיו להמות און קשבת לספתיו אשר מקנאה ומשנאה הוציאו עתק מפיהם, ולשעות בדברי שקר. כפה מלא יודה כי אילו היו השמועות אשר הגיעו לאזניו אמת לא ירע לו הדבר כי אז הלא בצדק כל אמרי פיו וזהו בדיון המעשה אשר עשה כי צדקת ה' היה עושה ומשפט צדק עם ישראל, שאחרי שנאמרו באוניו מן הדברים הרעים שגעשו בארצם מה יעשה שלא

(2) בספר תפארת שוכת הנדפס לכויר החכם ר' יום טוב צונץ ליום מלאת לו תשעים שנת חיל בין הבאמרים ידיו החכם ר"ד קויפמאן קונטרס חשן משפט כולל זאת האגרת של הרב המאירי עם תשובות עליה מר' שמעון בן יוסף הנקרא אנדוראן. והרב המויל עמרו בתקופת יקרת אשר בה ידבר בחכמה על דבר הריב התוא ועל אודת החכם אנדוראן אשר הית חבר נאמן לר' אבא מרי ועוזרו במחלוקתו. ועל בתורת מ' צ"ח שדוכו על בכתבו של המאירי אבל אינו מביאו, שכן דרכו המור לעבור בשתיקה על דבריו מי שנגדו. אבל במקם עלינו את הדרך לאמר שבקצת המאירי מסכים עמו, אבל המעיין בדברי המכתב יראה שהוציא ממשפץ בתחבולת. בזה מסכים שראוי לקנאות קנאת ה' נגד האפיקורסים, אבל אינו מסכים עם כל מעשיו אשר עשה להבאיש את ריח בעלי החכמות בכלל ולתת חרם על למוד החכמה בעבור אחרים שכשלו בעיונם. (ד"ר ח"ה)

שלא יתפעל מעט מן השמועות? אבל לא טוב הדבר כי האמין לשמועות מבלי דרוש ומבלי חקור היטב אם כנים הדברים אשר שמע, והוא בחפזו נמל חרם על קהילות קדושות שבפרבנצה. הן אמנם – כן יאמר – כי הוא לעצמו לא ידאג וגם לא להעיר אשר הוא יושב בה, גם לא חרדו יושבי עירו וחכמיה על החרם בידעתם כי לא הם בכללו, אבל מאד החרידים הכתב הנשלח בכל גלילות ספרד החותך משפט מרשיע על כל ארץ פרבנצה והבדילה לרעה מכל ישראל אשר הם בספרד ככל אלות החרם אשר כתוב בספר, ואמרו יושבי הארץ אשר לא ידעו מעלת ארצם בתורה וביראת אלהים כי ארץ פרבנצה נבדלה לרעה מכל קהילות ישראל וכלה שורש פורה ראש ולענה, וכל זה שקר ודבר כזב שאם אולי האחד חסא כל הקהילות לא חסאו. עתה אחרי אשר בא בטענותיו על הרשב"א בדרך כלל נכנס עמו בפרטי הדברים. סופר ומנהג כל התלונות אשר אלה הנרגנים ומלשני בסתר מלינים על ארצם ועל חכמיה העוסקים בחכמות החזוניות, ישים לאל כל טענותיהם ויראהו כי טפלו עליהם שקר. אך לא בדברים ריקים בא לפניו ובהכחשת המעשים, כי אם הודה על האמת ואמר כן וכן משפט ארצנו דורשים אנחנו בחכמות, אבל הדוברים עתק עלינו בגלל זאת אך שוא ודבר כזב יפיתו. עין בעין הראהו כי המלשינים אותם לפניו לא הודיעו קשט אמרי אמת. ועל אודת הדרשות אשר עליהן העיר הרשב"א כל חמתו, יודיעהו כי המוציאים דבתם רעה אך עקשו ושהתו דבריהם בודון או מאין הכין אותם ועל כן הוציאו משפט מעוקל. הודיעהו כי כל מה שהיו קובלים על קצת הרודשים על משלם משלים בתורה ועשו אברתם ושרה משל כחומר וצורה, ארבעה מלכים משל על הארבעה יסודות ועוד משלים אחרים כיוצא באלה, אך מרוע לב או מסכלות עשו הקובלים ככה, והעתיק לו ענין הדרשות כהוייתן אשר כל המתכונן בהן בתמימות לב ובלי רצות מדיבה ומחלקת יבין כי אין פשע וכל החרדה שהחרידו עליהם הקנאים אין לה יסוד אמת אך נסבו מעקשי לב ורודפי פתלתל. ויהי כהתימו כל אלה הדברים המשככים את הלב. עיד יוסיף להתוכח עמו גם בענין האסור עצמו אשר אסר את למוד החכמות, כי לא טוב הדבר אשר הוא עושה לרכא את החכמות ולהדיחן מהסתפח בנחלת ישראל. ויצג לפניו ערוך ומסודר את כל מעלות החכמה אשר הרחיקה ואת תועלתיהן הטובות אשר הביא לנו. כל מה שמועילות לאומנות היהודים, לתורה ולדת, לנפש האדם ולנופי, לחיים המוסריים והרתיים. ואחרי כן יודיעהו באמונה הדרכים אשר ילכו בהם בחקירה, וכי הם הדרכים אשר הלכו בהם הקדמונים הגאונים וכל רבני ספרד הגדולים וכל הידועים מחכמיה. או אחרי שפכו לפניו כל הניווני רוחו וגלה לו את כל לבו, עיד פגע בו בחזקה לאמר כי חובה קדושה היא לקבל טענות האמת ממנו ולנקות ארצם הקדושה מכל אשמה. יעשה זאת לכבוד הרמב"ם אשר בעקבותיו הם הולכים, יעשה לכבוד עצמו ומעלת חכמתו, ויעשה לכבוד הארץ אשר בה מעולם אנשי שם (ש"ת הרשב"א סי' תי"ח). מה שפעל המכתב הנשגב הזה על הרשב"א לא ידענו ולא שמענו, כי לא מצאנו מה שהשיב עליו וגם לא נדע אם השיב או לא, אבל לא יתכן שלא השיב. הלא אם נראה בקובץ המכתבים שבמנחת קנאות נמצא כי השיב הרשב"א על כל מכתב ומכתב אשר נכתבו לו מרבנים וחכמים גדולים עם קטנים בענין זה, מכתבים אשר לרוב מלאים דברי רוח ומליצות ריקת ודלות. ואיך יעלה על הדעת כי חרל הרשב"א להשיב על המכתב הנכבד הזה אשר כלו מלא חכמה ואמרי דעת. אבל אין כל ספק כי באשמת הקנא רבי אבא מרי נעלמה התשובה כי הבוחן ובדרך את זה הקובץ יבין בלבו כי לא אחת ולא שהים נהג בעל הקובץ שלא באמונה והעלים ברמיה כתבים אשר לא כרוחו, ועל כן אפשר מאד שהשיב הרשב"א תשובה לרבי ידיעה והמאסף

והמאסף העל'ים תשובתי. וקרוב הדבר מאד כי סוף סוף חזקו עליו דברי החכמים המליצים בעד החכמות ונתנו דופי בחרמותיו ואולי גם התחרט על אשר עשה. והלא מצאנו בקצת מכתביו כי לפעמים התעצב אל לבו על כל הנעשה והתאיש מן התקוה שיועילו מעשיו, תעלומה לכו האלה גם גלה לרבי אבא מרי המציקי. וכתב אליו הרשב"א במכתב אחד: אנחנו עשינו את שלנו... ולפנינו גלוי שאין צעתינו להם מקיבלת... ואם נתעצם עמם מזה יהיה ההפסד מרובה על השכר (סי' ל"ב).

החכם הכדרשי עם כי כבוד גדול עשה לו במכתבו, וידבר אתו בעונה גדולה כהלמד עם רבו, בכל זאת מבין שירותיו נוכל להבין כי יחס לבבו על הרשב"א אודות מעשה החרם. ומטה שכתב אליו, "שעשה לכבוד הרמב"ם שלא יתחלל שמו בהתבזות דעותיו" נראה כי בלבו חשד את המחרימים ורשב"א מכללם כי הכינו תלונתם והאסיר אשר אסרו את החכמות גם נגד הרמב"ם ודעותיו וספריו. אמנם מה שהבדרשי רמז רק במעט מלין ובלי הוציא הדבר מפיו מפורש רבים מן המשכילים הרימו כשופר קולם. הם חשדו בדברים מפורשים את הרשב"א ואשר עמו כי דבריהם אמנם הם נכונים נגד העוסקים בחכמת הפהולוסופיא אבל תחת מסווה דבריהם ממונה כונתם נגד הרמב"ם ודרך חקירתו וספריו, וזה העיר בלבם קנאה לכבוד הרמב"ם ועצב רב ורגז. הם אנשי פרבגצה אשר כבר בחיי הרמב"ם נסעו על דגלו, ומאז התיסרו להיות מהלמדיו והלכו בארחותיו, הם כבדוהו כמלאך אלהים וכל היוצא מפיו היה להם לאירים ולתומים איך לא יהיה רע בעיניהם המעשה אשר עשה הרשב"א בנתנו חרם על למד הפהולוסופיא ועל ההגיון בספריה אשר כהכרה ניפל גם על ששת הרמב"ם ודעותיו וספריו? גם אחד מגדולי התורה הוא החכם רבי יעקב בן מכיה מלוגיל לא התאפק מדבר אתו משפטים על אודת הרבר הזה (שם סי' ל"ט) ובין כל משכילי פרבגצה היה הקול הולך וזקק כי בכל אשר נעשה מן הגזרה ומן החרם עקר המחשבה נכונה כנגד הרמב"ם וספריו (הירח סי' ע"ג), והחשד הזה אשר חשדו את המחרימים אף הוא היה בעיניהם ולמארה לאלה ולא לה. כי המשכילים אף הם מצדם לא שמו יד למו פיהם כי כאשר שמעו מן החרם בערה כאש קנאתם, ומלאים רגז וכעס על המחרימים עשו גם הם כמותם והטילו חרם על מחרימיהם ועל כל מי אשר ישיח כלפי הרב מורה צדק החכם הגדול רבנו משה בן מיימון (שם סי' ע"ח). ומעתה ההיא הוכפלו המחלקת ואין שלום בכל קהילות פרבגצה. ואמנם גם המחרימים הרשב"א וכל אשר עמו חרדו מאד על הדבר בדעתם כי גדול שם הרמב"ם בספרד ובהנלות נגלות זה החשד בעם עוד יותר החזק המלחמה ונהפך העם אל הרודפים. גם הרשב"א הכיר זאת כי זה החשד יביאם ברעה על כן לא אחר להתנצל על זאת לפני רבי יעקב בן מכיה ואמר כי לא עלה כן על דעתי (מנחת קנאות סי' מ'), גם כל הקנאים הריצו אגרותיהם אל הקהילות והבטיחו כי לא חשבו ולא עלה כן על לבם להכניס ספרי הרמב"ם בכלל החרם (הירח סי' פ"א פ"ב פ"ד פ"ו). אולם לא הועיל להם התנצלותם. כי מה יסכן להכחיש דבר אשר לפי דעתם הנה גלוי לעין, הצופה ומביט בפנימית הדברים ידע כי אין זה רק התנצלות דברים. כי האיש אשר ימצא אשמה בכל פהולוסופיא דתית וישת עין על העוסקים בחכמות הלא בהכרח ישים תפלה גם במורה גביבים אשר כלו פהולוסופיא ובחכמת יונים יסודו וממנה מופתיו. ואף אם יתן אלף הבטחות כי אין מחשבתו נכונה על ספר הרמב"ם עמל הוא בעינינו ולא יאמנו. ועל כן ההרס על העסק בפהולוסופיא ותחתית לעסוק במורה נבוכים הם שני הפכים בנושא אחד, וגם אם היינו מודים כי לא שעי אל זה אם יש הפכפך במעשיהם אם אין, לא יחנן להודות כי הם האוסרים ומחרימי החכמות, יתירו יותר מאשר התיר הרמב"ם

עצמי

(ה'ר"ה ת"ה)

עצמו בענין הזה, כי אם אמת כדבריהם כן הוא שהוציאו את ספר מורה נבוכים מכלל החסידים הלא לדעתם יהיה העיון וההגיון במורה נבוכים מותר לכל איש ואיש כגדול בקצן בלי כל תנאי אף אם לא הגיע לכלל עשירים וחמש שנה וזה לא התיר הרמב"ם עצמו. הלא מפורש היה אומר שכונתו בספרו רק למי שש"ס בדתו ובמדותיו ועיון בחכמת ומיכן הדבר מאליו כי לא יתיר לנערים. ואולם החרם אשר הפכן המשבילים על מחייתם הוא היה אכן בוחן לדעת כונת המחברים בבחינת ספרי הרמב"ם. כי החרם אשר נתנו המשבילים לא היה כי אם על הממסכים כלפי הרב מורה צדק, ועתה מה היה כל התרגום על המשבילים יען כי הם נתנו חרם? הלא אם אמת הוא כדבריהם שחרם הרשב"א וכל סיעתו אינו מכיון על ספרי הרמב"ם ודעותיו, הלא הם אינם בכלל חרם המשבילים ולמה היו מתרגמים על חרמם ומה כל החרדה הזאת? ועתה לעומת הוכחות היצאות מתוך הדברים והאמת האלה המראות כי לא יתכן שהכריזו בין הפהילוסופים של הרמב"ם לאחריה מה הן התבטחות שהבטיחו כי אין כונתם על ספרי הרמב"ם?

נוסח החרם הנמצא בין השוכות הרשב"א הוא כל ספק העקרי והאמתי אשר לא חלו בו ידי מויף. והנה הבוחן ובודק איתו נראה ברור כי הוא כולל ספרי חכמת היונים בין הכתיבים בלשנים בין הכתיבים בלשון הקודש, ועוד יראה כי הוא מקיף כלל כל החכמות ולא יוציא מן הכלל כי אם חכמת הרפואה לבדה. ועתה לפי שמחת לשון החרם ומובני הפשט הלא יתברר לכל משביל בלי לב ולב כי בהכרח גם ספר מורה נבוכים בכללו אף אם לא נזכר מפורש, אחרי שגם בו נמצאו העתקות מספרי אפלטון ואריסטו לאין מספר ומפהילוסופים אחרים, אשר לרוב ישימם יסוד למחקריו, ומה בין העתקתו מספרי יונים להעתקות ספרי יונים מיד אחרים. ואולי טראשונה היה כן בלבם כאשר באחרונה דברו בפיהם ותתנצלו כי לא כוננו בחרמם על הרמב"ם וספריו, הלא מן הדין היה לתת להוציא את ספרי הרמב"ם בפירוש מכלל החרם כמו שהוציאו מן הכלל את חכמת הרפואה לכל יחשוב הרואה שהבנים בכלל החרם גם את ספר מורה נבוכים, כמו שהדברים לפי פשוטם מראים באמת שבן כונתם? ולמה החשו ולא דברו מזה מאומה? אכן אמת הדבר נראה כי בראשונה בעצמת קנאתם רע עליהם גם ההגות בספרי הרמב"ם הפהילוסופיים, ואלו היו יכולים להמשיך אחר מחשבת לבם אולי היו מבניסים גם אותם לתוך החרם בפירוש, אבל התאפקו לעשות כן מסיבה שאמרנו. ידעו מאד כי גדול הרמב"ם בספרו וכבודו מאין גבול כי היה כבודם ומדים ראשם וכמעט חסרותו מעט מאלהים. ואיך לא יפחדו פחד פן יכזו בנחלתו. ומה עשו עברו על ספריו בשתיקה ולא אמרו לא אסור ולא היתר השימע ישמע והמבין יבין דבר לאשורו מעצמו. ויהי אחרי אשר יצאה הגזירה וחרם מלפניהם וראו שהמשבילים הבינו את הדבר וצעקו חמם וקראו אחריהם מלא, והבינו את עלבון הרמב"ם או באו המחזירים והתנצלו כי לא היה דעתם על ספרי הרמב"ם, כן הוא משפטנו על המאירעות האלה, וכל שופט בצדק ובלי משיא פנים ישפוט כן. לא יעלה על דעתנו לאמר כי לא מלבי התנצל הרשב"א ובי לב ולב דבר מה שדבר, אמנם נאמין כי באמת ובתמים התנצל כי לא רצה להלעיב את הרב הדומה למלאך אלהים, נאמין כי היה ממכבדי הרמב"ם ואין בית הרב והנגיד בן בנו (רבי דוד הנגיד) חבים ואהוב ובעל ברית כמותו (מ ק ס"ו מ). גם נאמין לדבריו כי היא לעצמו בנתנו החרם לא כנגד ספריו נשא נפשי (הירח ס"ו פ"ב), אבל אמונתנו הזאת לא תעצרנו מהגיד בלי כל העלמה כי אשם איש הרשב"א, אף אם בלא רצות ומבלי משיא, במה שלא הוציא בפירוש את ספרי הרמב"ם מכלל החרם כמו שהוציא את חכמת הרפואה. וזה היה שנגה שיצאה מלפני

מלפני השליט, כי מעברו עליהם בשתיקה, הלא גם בספריו נוגעת הגזירה אחי שגזירה על כל הגיון בחכמת הפילוסופיא, וגרם כי בגלל הדבר הזה התחזקו המחלוקות ונפרדו הלבבות ונקרעו הקהלות לקרעים.

המחשבה אשר חשבו על הרשב"א כי היה מבקש להסיר את העם מאחרי ספרי הרמב"ם ודעותיו לא נפלאה היא בעינינו כי הם המשכילים אשר רגשם כיום נגרש נגד עיוני חכמתם ומדעם אשר לדעתם הם חכמת הרמב"ם, הם בכל נטיה קטנה סדרו ראו איבה וקנאה. ובאמת אם מה שהכתיב מאהבתו שאהב את הרמב"ם, ועם מה שכברו בפה מלא ומשבחו נעלה על כל שבח הלא הבינו מאד כי לא היה בעל שטות לא בחכמה ולא בתורה. בחכמה לא: כי אף שהיה לו חלק בחכמה ונחלה במדעים בכל זאת לא היה בעיניהם סמאיהי החכמה כאשר יאות לחכם זמירות הרמב"ם. כי הוא נשאו לבו אותו לגרשה כלה מעל אדמת ישראל ונפשו אותה להבחיד אותה מכל וכל מיראת התקלה, ובפירוש הודיע דעתו כי ישיה נגדו תמיד את דברי רב האי גאון אשר אמר: שאין טוב לישראל כי אם למיד התורה ולא החכמות כי לא תמצא יראת חמא ועוה וטהרה וקדושה אלא באותם המתעסקים במשנה ובגמרא (הירח סי' צ'), וכנגד זה הרמב"ם עשה את החכמה עם התורה תכלית האדם עלי ארץ. וגם בתורה לא כי יותר ממה שנטה הרמב"ן משטת הרמב"ם בתלמודו לנטוע מטעי תלמוד חכמי צרפת על אדמת ספרד הלא נטה הרשב"א משטתו אל שטת הצרפתים. ואם גם אמת הוא כי הגה באמונה ובאהבה בפסיק הרמב"ם והיו בכל מקום החמר למחקרי חדושו פסקיו ותשובותיו, ברור הדבר כי בעל שטת הרמב"ם לא היה. הרמב"ם שלח חפשי מעל פניו המשא ומתן הפלפולי, והוא היה האיש אשר העלה ואשר הביא אותו למדרגה גדולה וינשאותו למעלה ראש עוד יותר מרבותיו, ובכל זה עוד להפיר עצת הרמב"ם על ישראל. ועתה איך אלה הדברים בו בכל נפשם הנדגלים בשמו ומתימרים בכבודו איך לא יחשבו מחשבות עליו, כי בקשתו לדכא החכמה נכונה גם נגד הרמב"ם. עוד כפנה אחרת מפנות חכמת ישראל היה התנגדות בין הרמב"ם ובין הרשב"א והוא בענין הקבלה. ואולי היה גם זה סבה כי חשדו אותו המשכילים כי הכין איסורו גם נגד ספרי הרמב"ם ודעותיו, הנה כבר ידענו מה היתה דעת הרמב"ם על אודות הקבלה הזאת. כי היתה בעיניו כמתעתעת בני אדם ומכלכלת את הרוחות בהיותיה. ואם גם רבים סמאיהיה ודורשיה אומרים כי גם הרמב"ם בסוף ימיו הודה על אמתתה והאמין בה לא נאבה ולא נשמע להם, כי מי זה יאמין כי איש תמים דעים כהרמב"ם באחרית ימי חלדו יתכחש לכל אשר און וחקר ודרש בחכמה מנעוריו עד זקנה ושיבה? כי הוא ישוב מאמונותיו ודעותיו מלפנים, ויעשה ספריו שקר וכל מחקרי לבו עד הנה שוא ותוהו? ואולם מה היתה דעת הרשב"א בפנה הזאת? הוא היה מאמין בקבלה ותהי לו דרך האמת, הוא מסר לתלמידיו דברי קבלה אשר קבל מהרמב"ן רבו (מערכת אלהות פ"ד), ומכמה תשובותיו נראה כי היו ידיו אמונות בחכמת הקבלה אף שלא אהב לדבר כפירסום בחכמה הזאת<sup>1</sup>, בכל זאת לא הוזהר אחרים מהתעסק בה, ויש מתלמידיו אשר התעלו מאד בעניניה ועשו ספרים בה על פי מה שקבלו ממנו. אחד מהם היה המקובל רבי שם טוב בן אברהם הספרדי. הוא אמר בפירוש

כי

(8) עי' בשו"ת רשב"א ח"א סי' צ"ד שדברר בפניו חסדו שישי לבעלי חסד ברמז אלא שאי אפשר לו לנלות השעמים שישי להם לבעלי קבלה וכו' ע"ש. שם סי' ר"ב בדבר מינין השמות הקדושים וכן השמים בהם. ואם תדקדק בדבריו בכמה מקומות בתשובותיו כמו בס' קצ' יו"ל ת"נ, ובמנות קנאות בקצת מכתביו מענין צורת הארץ לרפואת ובענין כשפים וקמיעות ושרים וכו' וכו', תמצא כמה דברים כותמים שאין הכרח כובלם. ועי' בס' תקמ"ח על דבר הנביא כאיילת אף שמהיר מהאמין בו ובניכוח בו, בכל זאת גם התשובה ההיא אינה נקיה מדברים חשובים שקשה לשכנע וכו' כזה.



כי ספרו כתר יש טוב על סודות הרמב"ן בפירושו על התורה קבל מרבו הרשב"א (עי' לקמן) ואחד מן המחברים האחרונים (בשה"ג) חעיר כי הוא ראה כתב יד ישן בקבלה מיוחס להרשב"א. ועתה נראה מכל זה כי היה הרשב"א מבדיל הקבלה הפוכה של הרמב"ם אשר היה מעריה. ועל כן אין פלא אם חשבו המשכילים כי הרשב"א מנגד עז להרמב"ם לכל הצדדים, מנגדו בתלמוד תורתו. מנגדו באהבת החכמה אשר הוא רצה לדבקה, ומנגדו בכחינת האמונה בקבלה, כי יתכן כי הרשב"א בקנאתו נגד החכמות ובעליה לא הוציא גם ספרי הרמב"ם מן הכלל ויגורם בחרמו ככל ספרי חכמות. על אלה שלש הפנות כבר נשא תלונתו אחד מן המשכילים הבחירים בדור הזה הוא החכם הנעלה רבי יעקב בן אנטולי בספרו מלמד התלמידים שם אמר בהקדמת ספרו: לפנינו בישראל היו החכמים הגדולים אומרים דבר גדול מעשה מרכבה כי הוא גדל המעלה וכל החכמות מכוונות אליו, והיותו אביו ורבא דבר קטן שהלכות פסוקות מספיקות אבל הדבר הגדול היום בעיני בעלי הגמרא הוא העסק בסיניות התלמוד, ולא בפסק הנבדל ממנו אלא בקושיות ותירוצים ודבר קטן הוא בעיניהם מעשה מרכבה שהיא חכמת האלהות. ואינו בעיניהם דבר קטן מהדברים השונים אבל דבר רע ומר שקראו מעשה מרכבה להבלי השמות שברו מלבם בני בלי שם. ובלי ספק כל המשכילים בדורו ידברו מתוך גורנו ומלחם על לשונו.

הנה אין להאשים אדם על שגנתי אשר שגנ בתומת לבבו, לכן אין להאשים גם את הרשב"א על שגנתי בחפזו להטות און לכל אשר אמרו לו הקנאים ועשה אשר עשה. אבל מאד נתמה איך החליף מחר את מצבו לעמת החכמות כאשר יחליף איש לבושו. הנה מנעדיו דרש בחכמת הפהילוסופיא הדתית כרוב חכמי ספרד השלמים בזמן ההוא ולפניו, ועתה איך על נקלה בגד באהובת נעוריו ונהפך לה לאויב, על דברת קנאים מבוהלים ונרגזים אשר פתוהו ברוב לקח עד כי עבר עליו רוח קנאה גם הוא ורגז וקצף וקלל בחרם את כל העוסקים בחכמה הזאת, והוא לא ידע רק מפי השמועה לא מראה עינים מה פשעם ומה חטאתם. ואם נתנונן בכל הקירות ההן באמת ובהמים לא נדע מה עולה מצא בס? האם בעבור כי ספרו לפניו כי יש ביניהם אנשים שהניחו בקצת מעשים בתורה רמזים פהילוסופיים אשר עקשו ושחתו דבריה. כמו מה שדרשו אברהם ושרה רומזים על חומר וצורה, ארבעה מלכים על ארבעה יסודות, והכלים אחרים כמו אלה<sup>4</sup>, ועל כן יצא הקצף ונגזר החרם על העוסקים בחכמות ככלל, כאשר באמת יצא מכל האגרות אשר כתב כענין הזה כי זה היה הכל אשר בעבורו התעורר הרשב"א עד נפש. אמנם טרם נטל החרם הלא היתה חובתי לשאול אם הדורשים ככה מכחישים עקר המעשה ואומרים אברהם ושרה לא היו ולא נבראו. ואנו לא שמענו אף מעד נאמן אחד שהעיד עליהם כזה. ובדרך נוכח לאמר להרשב"א, הגע בעצמך אתה אשר אתה מחונן את הקבלה ודורשה, הזוב טוב הם המקובלים מן הפהילוסופים? הנה מעולם לא שמענו כי חרד לב הקנאים ועמם הרשב"א על רמזי המקובלים, כמו באמרם שואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדם עם מהטבאל אשר האחרון היה סוד עשר ספירות (כחי על התורה), או שהתנינים הגדולים שברא אלהים הם ארבע מחנות שכינה שכל אחד מהם מקבל שפע מאחת מן הסודות (ריקנאטי), ועל המין כל הרמזים ממין הזה הכתובים בספר הזוהר וכמעט בכל

(4) בס' תפארת שיבה הגיל אסף וקבע על יד החכם ר' דוד קויפמאן כל מיני תבואות ששי' אלת המשכילים על פי מ'של וציון לפ'ם שמצא בס' מנחת קנאות בסקמות ספורים וסדרם. ושם העיר שיותר סתם מכאן מתוך הקונטרס של אנדרואן עד שכמעט אין דבר בתורה בין מעניני חסידים בין מעניני המצות אשר א' פי' על זה הדרך. ובמבוא מזה שמה שכתוב בכתב החרם שאומרים כי מבראשית עד מתן תורה חלל משל ה' (ה'ר"מ מ' פ"א) אינו נחשב אלא כן יצאה השמועה ועי' שם היטב בקונטרס ובמאמרו של ה'ר"ק.

בכל ספרי הקבלה, ועתה מה כל תורה הזאת שחררו על הפהילוסופים שמצאו בארבעה מלכים רמז לארבעה יסודות? הן אמנם כי מצרך השעה עשה הרשב"א מה ששעה, כי באמת אחרים מן הצעירים בין המשכילים השחיתו דרכם ורפתה האמונה, והשעה היתה דורשת לגדור גדר ולעמוד בפרץ, כי העת עת רעה היתה ליהודים, הנה מחוץ רבים הקמים על דת היהודים ומעני עליה, מן הנוצרים והישמעאלים. והלא הוא עצמו היה נטרד מהם במענותיהם (ותולדות הרשב"א הג"ל) ופעמים גם שלש נלחץ להשיב להם ולהתוכח עמם (שם בסוף הקונטרס) ובזהו כן היתה זאת לו חובה קדושה לעמוד על משמרתו על כל פנים בקרב עמו ולהיות מדקדק עמם כחוט השערה לכל ירח מהם נדח. אמנם לפי מדת הצדק הלא היה לו כמו כן סבה להתעורר נגד הקבלה. הנה גם היא כבר בימיו הפילה חללה, הוא ראה בעיניו את השערורה ובלבול הרוחות אשר הביאה אל ארצו, ראה את התרמית הגדולה אשר עשו אחרים מן הדבקים בה ואת מעשה השגעון אשר היה באיולה אשר שם העמידו המקובלים אחד העם איש פהי וסכל ועם הארץ נבער מאדם לנביא ונתנו בידו כתבים מסתרי תורה ולמדו לשונן דבר שקר לאמר שמיד מלאך אלהים נסמרו לו, ומה היו אלה הכתבים המכונים קדושים? כבר מוכח הדבר בראיות כי אין ספק שאלה הכתבים היו קונטרסים מספר הוהר אשר החל להתפשט בעת ההיא<sup>(5)</sup>. וכמו כן הלא הוא ראה את המבוהל והמבולבל בדעתו את ר' אברהם אבולעפאי, אשר כתב ספרים רבים בקבלה. הרשב"א הכיר את האיש הזה ואת שיחו וספר על אודותיו כי מצא איש מלא תרמית ורשע ששם עצמו נביא ומשיח ופתה בכזביו רבים מישראל, ולולא שמגר הדלת לפניו וגלה נבולותיו כמעט שהיה מכלה דבריו הדמיונים והכזובים שהיו כחכמות רמות לאויל, מפני שערב בתוך הבלי דברים מעטים אמתיים לקוחים מספרי חכמה (ש"ת סי' תקסח). ועתה נגד מראות כאלה מה ראה הרשב"א להעיר כל חסותו על החכמות לשפוך רק עליהן כמים עברתו, עד שהטיל חרם על כל הדורשים בהן בעבור אחרים מנגרי בני ישראל אשר התעסקו בהן וסרו מדרך האמונה בדרישתם, ולא התעורר גם על למוד הקבלה אשר גם היא החשיכה את הדעות בדמיונים כוזבים, ובעיניו ראה הסבנה האורבת מקרבת להאמונה התמימה. כל משכיל על הדבר כתב לבב ימצא בזה טענה צודקת על הרשב"א אשר מדר את שתי הפניות האלה, החכמה והקבלה בשתי מדות היש לאיש האמת משוא פנים בתורה? וקרוב הדבר מאד כי על ההפכפך הזה כוון המאירי ברמז נסתר באמרו באגרתו לר' אבא מרי: כבר ידעת שבענינים אלו לא כל הדעות שוות בררו להם מנה לדעתם בחכמת הקבלה ורוב עניני הפהילוסופיא צלם שדה ושדותין ומלאכי חבלה (חשן משפט צד 10).

אולם אחרי כל אלה עוד מעט יש לחפות על ההפכים האלה במעשה הרשב"א ונאמר כי לא ההפסד אשר בא לרגלי הקבלה כהפסד אשר הביאה הדרישה בחכמות בעת ההיא. הקבלה אף שהולידה בקצתם דעות ואמונות זרות ומהבילות בתורה המעשה לא ננעה. גם הדרישה והחקירה בתלמוד לפי משפט הזמן ההיא היתה גם לרוב המקובלים ענין לענות בו, לא כן היה משפט המתפלספים. בהם היו אנשים אשר כבר מלאם

(5) מה שכתבתי בפנים שהקונטרסים שנתנו ביד אותו הפהי היו קונטרסים מספר תוהר כן הוכיח ר' יעליזנעק בספרותיו הג'ל ב"א סי' VI צד 20—30, ולפי' צדקת תמיהתי על הרשב"א אשר בכל זאת לא מלאו לבו לגדר בעד פרצות המקובלים כאשר עשה נגד המתעסקים בחכמות. ובפרט אחרי שכבר בעת ההיא נודעה יצאה אחרים מתקובלים שהספירות הן אלהות כמו שהביא דעהם בס' מערכת האלהות פ"ג ועוד ב"ס. ומהם ריקאנטי מביא ראיות נגד השפה הזאת עכ"ל מביאר שיש מן המקובלים האמינו כן. וחלילה לחשוב שהרשב"א לא ראה בדעת נפסדת כזאת כפירה באחרות תבורא, כמו שראה הריב"ש בתשו' סי' קנ"ז שאמר בשם אחר שהמתפלספים שאמר על זה: המקובלים סאמינים העשירות, ונראה שם שהסכים עם המתפלספים, (ד"ר ח"ה)

מלאם לבם להקל קצת במצות המעשה, ולפי מה שחלץ המאמר בין הרבנים היו אחרים מבעלי החקירה מולולים במצות ולא דקדקו מאד באיסורים, ועוד רעה גדולה עשו לפי השמועה ביניהם כי נתנו תפלה בחכמת התלמוד חלמודית ואמרו מה לנו ולחכמת הפלפול הלא די לנו לרעת פסק הדין ונניח זמננו לשאר החכמות, והתמידו המענות האלה דור אחר דור בין המשכילים, ומצאנו שהרב רבי מנחם מריקנאטי (חייט במנחת יחודה פ"ג) מתאונן רע באוני בני זמנו על הדבר באלה ובקללה. וכן היה אומר: יוצק זהב רותח לתוך פיהם של האומרים: מה לנו ולצרה הזאת ללמוד כל ששה סדרים ולאבד בהם שנותינו, יותר טוב ללמוד הפסקות ולהתעסק אחר כך בחכמות אחרות. ועתה במעמד הרבנים הזה אין כל ספק כי זה הדבר גם הוא היה אחת מן הסבות אשר הניעו את הרשב"א להתעורר בכל עז ובחוקת יד נגד המשכילים ורק נגד המשכילים כי ראג שמהם תצא הסכנה לדת ולתורה. והנה אם נראה כי במשך הזמנים זה החרם לא נשמר עד תכונתו בכל זאת חפצו של הרשב"א בידו יצלה ופעולתו עשתה פרי, כי על רבים, אף אם לא על כולם, חזקו מאד דבריו. רבים משכו ידיהם מן הרישה בחכמת הפהילוסופיא היונית, ומן העת ההיא המשא ומתן בהלכה הולך וחזק מאד והתגדל והתקדש פלפול חכמי צרפת בספרד עד לאין תכלה, ועוד אחרים אשר לא מצאה ידם די תשוקתם בהתחכמות התלמודי לבד, ונפשם משתוקקת לאיזה ענין לענות בו כח דמיונם, הם כתאות נפש חבקי חיק הקבלה והתעמקו בה ודרשוה וחקרוה ותהי להם לחכמת האמת, והנה מעתה דורשי הפהילוסופיא מעטו ורבים היו הקמים עליה, וירבו ויעצמו מאד הפלפולים, ויפוזו זרע ידם המקובלים, ובכך הפלפול וחכמת הקבלה עמדו ברוטם של עולמם והחכמה הלכה הלוך וחסור.

## פרק חמישי

תלמידי הרשב"א וכל הרור ההוא.

מימי קדם היה זה באומה היהודיה. אם באה עליהם רעה מחוץ או כל המריבות בקרבם חמו גם נכרתו. בעת נרדפו משונאיהם ובאו המים הזדונים עד נפש, התאחדו כלם כאיש אחד ולא זכרו עוד התנגדות הדעות בקרבם. הנסיון הורם כי בכל עת אשר ספו על הצרה הצוורת אותם מחוץ עוד מריבות בקרב עדתם היה זה להם למכשול עון ולמארה. ודבר פלא הוא כי בעתים אשר התלהמה המריבה והמחלוקת נגד החכמות ונגד הרמב"ם וספריו לא כן היה. בעלי הריב המתקוממים על דעותיו והערימו סוד על החכמות נסו מאחרי משפטם הראשון ותעו מדרך השלום בקרבם בעוד האויב אורב להם מחוץ, וגם זאת היתה להם לפוקה. הנה כבר מראש בעודנו חיים, וכן בדור אחריו בקים רבים על שמתו בתורה ובחכמה, חלק לב העם ונקרעו הקהלות לקרעים ולא עצרו כח להחזיק השלום בפנים, וזכה המאוטמא גדולה כי לא שעו בדבר אשר כמה צרות ארכו להם מחוץ מאת שונאיהם ומנדיהם אשר סביבותיהם השמחים בכל עת לאירם ורואים בגילת לב את הפרצים בקרבם. על החמאת הזאת עוד ספו חמאת. כי בכובד המלחמה השכילו עשות לקחת מנוסם אל האויב אל הצר הצורך לבקש ממנו עזרה נגד האחים מנדיהם בדעות. ומה היה אחרית אלה? רעה גדולה באה אז על צרפת בכללה על הנמסרים אל האויב, הם הנמשכים אחרי הרמב"ם ודבקים בו, וכמו כן על המוסרים, הנמשכים אחר רבי שלמה מן החר ותלמידיו מריבי הרמב"ם. וזאת הרעה היתה גם אסון גורא לכל ישראל, כי בסבת המסירות המון רב ספרי קדש תלמוד ומדרשים וכל מיני ספרים נשרפו באש בפקודת הממשלה

(ד"ר ח"ה)

המשמלה על גפי מרומי קרת עם ספר המדע וטורה נבוכים גם יחד. האף אין זאת אסון לכל ישראל? הלא התורה היא הצל אשר בו ישראל יחיה בניים, ספרותה היא עץ החיים אשר ישפות זה הצל ועתה באבדן המשפיע הלא סר צלם מעליהם. התלאה הזאת אשר מצאתם עור עמדה בזכרונם, ובכל זאת לא למדו מוסר. כי גם הפעם בימי הרשב"א כאשר התלקחה המריבה ביניהם בעבור העסק בחכמות ועמרו בהם קנאים ורגזו וקצפי ואין נחת לא שמו לב אל רוע מצב היהודים בנוים אשר סביבותיהם ויתקוטטו. לא השגיחו על הרבר כי גדולה היתה שערורת הרדיפות אשר נרדפו היהודים בצלות ובקצת פרבנצה בעת ההיא (ה"א ס"ה) וגם רבים הלכו מגולה אל גולה (כפתר ופרח ס"פ נ"א שבט יהודה) ועוד האחים רבו. הפלא ופלא הוא לראות כי גם יש מן הגולים הנאנחים, גם המקנא ר' אבא מרי אשר גם הוא גלה בראש גולים לא היתה להם בצרתם ובצרת אחיהם דאגה אחרת כי אם עוד להחזיק המחלוקת ולהרחיב מרורתה (הירח ס"י ק'), ואין חולה מהם על רב עמלם ועמל אחיהם האמללים. איה היתה חכמתם ואיה שכלנותם שלא פקחו עיניהם לראות את התולדות הרעות אשר אפשר שתמשכנה מזה, שאם לנצח תאכל חרב המחלוקת ותבער אש הקנאות ואין מכבה, פן באחרונה יהיה להם הריב לגעל נפש עד כי יעזבו רבים עמם ודתם נחלת אבותיהם. ובאמת נהיתה כזאת. הקנאה והשנאה בעבור הדעות החלוקות פרצו פרצים בישראל ונדרחו אחים גם מן החכמים מנחלת אבותם, ולסוף היו בעוכרי עמם ומצירים להם ויהיו נוראים על כל סביבם (לעיל פ"א ופ"ב). כל זה ראו בעיניהם ואינו שוה להם. הקנאה היתה פורה ראש ולענה היא הכתה עיניהם במגורים והיא סכלה כל עצה טובה. הקנאים באש קנאתם הוסיפו איבה על איבה, לא זכרו אבותיהם חכמי ספרד מקדם, לא זכרו את כל מחמדי החכמה אשר היו להם בארץ המבורכת הזאת, ואף לא זכרו אחרים. בקרב מריבותיהם ובמלחמות תנופה בעבור דעות, ספרד שנתה את מעמה ועוד אינה אשר היתה לפנים לא בתורה ולא בחכמה גם לא במהרת האמונות והדעות. אלה מפה עברו גבולות האמונה בדרשן חכמה יוגית עוברת תורה ואלה בזו חכמה בזו דעת והשליכו אחרי גום גם את החכמה הישרה מורשה קהלת ספרד מני אז, ואלה השביתו מטהרן האמונות הזכות על ידי הקבלה אשר התפשטה במלא רוחב כל הארץ, גם בדרך תלמוד תורתם לא נכרי עוד רושמי תורה ספרד הישנה והלכו ארחות הפלפול החרף אשר לא שערו אבותיהם, כן ראינו ממעשה הדורות האחרים אשר עברנו עליהם ואשר בהם הרמב"ן ותלמידו הרשב"א היו ראשי המדברים ומשובבי נתיבות באלה הארצות. ואמנם גם בדורות הבאים נראה כי כל אלה הרברים התעצמו מאד מעתה והלאה, מדור תלמידי הרשב"א עד אחרוני הדורות. החכמות מעט מעט תרפינה מעשות תשיה, הפלפול הגביר ברית לרבים, והקבלה הרבתה עצמה ותחי שלטת בכל הארץ.

למעין נובע מקור מים חיים אשר פלגיו ישמחי כל נפש שוקקה נדמתה ישיבת הרשב"א בברצלונה בעת ההיא, ממנה שאבו חכמת התורה כל קצוי ארץ וים רחוקים. תלמידיו סרחוק ומקורב הישבים לפניו, והשואלים דברי הלכה וחכמה מכל הארצות. התלמידים נחנכו על פי דרכו. כלם הלכו בארחותיו בתלמוד תורתם, ושמרו מצות פיו למעט בדרישת החכמות, וכמוהו מצאו חפץ בחכמת הקבלה. אך מעט נודעים לנו בשמותם, וגם מן הנודעים לא כלם עשו להם שם בארץ<sup>1</sup>). אחר מתלמידיו הראשונים היה הרב רבי יצחק בן

אשר

(1) אחר מתלמידיו היה ר' אברהם בן איסכאל רבו של ר' ירוחם ע"י בשח"נ ובשח"ס סה"א אלשאר ס"י ל"ט. ור' חיים בן דוד סה"ב ס' צורח החיוב דיני זמנים וצורח הכסף דיני מסונות ע"י ספר אוצר המצוי (ד"ר ח"ת)

אשר מסר קסטה. זה החכם כבר היה מפורא בחכמתו בימי תחלת פרסומו של רבו הרשב"א כי כבר בשנת ה'א נ"א נדע לשם ולתהלה בין המחקרים. אין לנו ממנו בעניני הלכה אף ספר אחד, אבל חבר פירוש על כל התורה אשר ממנו נראה כי רב כחו בהלכה והיה בקי מאד בתלמוד. אבל מה שמפליא את חברו ביחוד הם פירושו בדרך קבלה, אבל אין כלו בדרך הוזה אמנם הוא כלול מפשט, ומדרש, וחקירות השכל וקבלה. בקצת מקומות מביא את ר' שלמה רב"ן והוא הוא הרשב"א. רבי בחיי היה מן המתונים בדרישת חכמת המחקר אבל לא היה ממואסיה. לא חדל לתת לחכמה הזאת, אשר הם קראו בשם הפילוסופיה, מקום בפירושו להבינו לפעמים על פיה כונת מאמרים בתורה. במקום אחד ידבר מתכונת נפש האדם לפי ששת חכמי המחקר, ומביא שם מאמר ארוך מאד כולל חלוקת דעותיהם ובחקירה ההיא לא חדל גם לשאוב ממקורות חכמים אשר לא מעמנו כי כל דבריו וטופתיו שכתב שם על ענין השארות הנפש אחר המות הם לקחים מלה במלה מספר עגולות הרעיונות אשר חבר החכם הערבי אלבטליוס<sup>8</sup>). ומביא למחקריהם דמיונים מן התורה ומדברי חכמים שבתלמוד ובמדרשים. כי לדעתו התורה היא אוצר כל החכמות. ואם-שם בחתימת מאמרו: ואף על פי שדברנו המעט הזה בעניני הנפש והכחיות ראיות אלו מדברי הפילוסופים וקצת ממופתיהם הנחתכים והנראים מתישבים אל הלב, אין עיקר אלא תורתנו הקדושה שהיא מקור החיים ממנה שאבו כל מעמקים בחכמה, ואין כל חכמתם אלא פירותיה של תורה (בראשית ב'). הרעיון הזה, כי כל החכמות הפילוסופיות הן ממקור ישראל משנים קדמוניות, וגם חכמת היוונים בכלל הזה, היה משותף לכל חוקרי הספרדים אשר בארו את התורה ודברי החכמים הראשונים על פי דרכי החכמה. והרמב"ם בכמה מקומות אמר זה מפירוש (ע' בס' מן החושם לר"ד קייפמאן צד 13 והלאה). זה הרעיון היה להם התנצלות גדולה נגד המדברים על החכמות ובזמן ההוא אשר גדל מספר השוענים עליהן, עוד יותר דרושה להם התנצלות הזאת. וזוה נבין מה ראה ר' בחיי על ככה להצטרף על אודת הדבר הזה, בהקדמת ספר פירושו כבר הודיע כי לא יחדל ללכת בדרך חקירה בקצת מקומות התורה, כי תורתנו כלולה בכל החכמות גם דרך המשל והאלענאריא של המשכילים אשר עליו הקנאים הרעיושי את העולם גם אותו לא מאס ויבחרהו. ומצאנו במקום אחד שהעתיק פירוש פילוסופי מאחד מחכמי התורה אשר היה גם חכם פילוסופי<sup>9</sup>) על כל הפרשה מענין יקב והמלאך במעבר יקב וכל הפירוש ההוא כלו על דרך האלענאריים הכפירים. את פירושו חלק לארבעה חלקים, והיה לו בזה בענין ובכנין ובסגנון פירוש הרמב"ן על התורה לעינים. בדרך הרמב"ן אשר העמיד הפשט והדרש, הרמו

המחקרי

ע' צדור. ור' דוד הכהן שמוכיר ר' ירוחם בספרו. ובקורא הדורות טוביר עוד אחרים אבל כל אלה לא השינו פרסום גדול בין הפוסקים.

(2) בראשית ב' י"ח ובר' ונקבת בראם מביא פ' ארוך טרבו ר' שלמה וכל הדברים שם הם כמעט מלה במלה סמך שכתב הרשב"א בתשובותיו וז"ל ס' ס'. ביחוד מ"ס הביא ג"כ ס' על פסוק ער כי יבא שילת מה שחשיב רבו ר"ש על השוענים עלינו וזה הוא קרוב למח שנמצא במאמרו נגד המתוכחים עמו שחזקים החכם ד"ר פערלסם בסוף תולדות הרשב"א שלו ע"פ כ"י ע"ש בסוף איתו מאמר שכתובים שם קצת מן הדברים של ר' בחיי אלא שהמאמר קטן ונפסק באמצע. ובסוף חקת מביא פ' על אנדה אחת בשם מורי ר"ש כה" אנדה שחבר וזה חפ' נמצא בפי' אנדות שלו שנדפס בעין יעקב וע' בשח"צ שחבאי ראה ו.

(3) ס' עגולות הרעיונות תול ידיו החכם ר"ד קייפמאן ונתן הערות וקורות לספר ע"ש צד 54. החכם הזה העיר, עוד שם צד 43 כי גם בס' כר חקת השתמש ר' בחיי במאמר ארוך מתוך ס' עגולות הרעיונות.

(4) זה החכם מחכמי התורה שהיה גם חכם פילוסופי הוא החכם ר' יוסף עקיני תלמיד הרמב"ם וזאת כתב זאת בפירושו על שיר השירים. כן מצא ותודיע תחכם רש"י האלענאריאם ברישיתו צד 40 הערה 24.

(ד"ר ח"ח)

המחקרי והסוד זה אצל זה, סמוך על מאמר הקדמינים כי התורה מהפרשה בפנים שונים שחשמים שערי בינה נסמרו למשה מסיני (הקדמת פי' הרמב"ן עה ה) כן עשה גם רבי בחיי בפירושו: ובמ' הרמב"ן כן גם הוא נתן רווח בין החקירה השכלית ובין הקבלה ששתי הפנות האלה שני חומרים הן ולא קרב זה אל זה, לבלתי לכת אחר קצת מקובלים בזמנו אשר חשבו כי החכמה תומכת את הקבלה, והקבלה את החכמה. עד שהיו מערבים שתי הפנות האלה לעשותן אחת. בעת ההיא בימי רשב"א עמד המבוכה הנודע ר' אברהם אבולעפאי ועשה פירוש על ספר מורה נבוכים על דרך קבלה וקראו מורה המורה (עי' הקדמת מנחת יהודה). ולא היה הוא היחיד בדבר זה ובפרט בדורות המאוחרים (שם ופי' ס' יצירה להר"ם בומריל). אמנם בענין אחד נבדל מאד פירושו מפירושי הרמב"ן שפירש על דרך קבלה מסודות התורה. הנה הרמב"ן לא היה מן המשתדלים לעשות פרסום לדברי קבלה אמנם להפך כל מגמתו היתה ההסתר בסידות התורה, ובחקמת פירושו על התורה מוחר את המעינים בספרו שאם אין להם קבלה מפי רב שלא יסברו כלל בטה שהעלה בפירושו מסתרי תורה, והיתה בקשתו להעלים הדברים ולהסתירם. הבקשה הזאת נראה גם מדרך לשונו שכלו ברמזים דקים בלתי מובנים רק ליחידים המקובלים מפי רב וחכם מקובל. אך כנגד זה כתב ר' בחיי פירושו מסודות התורה אף מה שהוא מסודות הקבלה בסגנון טבואר ובלשון מובנת אשר כל קורא משכיל אף אם רק מעט יודע בהתחלות זאת החכמה יבין להתור תוך כונתו ולא אחת ולא שתיים פירוש מסודות הרמב"ן ומרחיב הבאור עליהם). מאד נפליא על זה החכם אשר במקום אחד מוען על הרמב"ן על שכתב קצת מבואר כונת מאמר החכמים „בת היתה לאברהם ובכל שמה“, על פי דרך הקבלה ואומר עליו כי לא טוב עשה שגלה הפירוש ותרחיב בו הבאור יותר מדאי (פי' חיי שרה) והנה הוא דומה כמי שפוסל במומו. הרב בחיי הוא האחרון אשר יהיה לו הצדקה לטעון על הרמב"ן על דבר הרחבת הביאור בעניני קבלה וסודות התורה, מי הרחיב הבאור יותר ממנו? הרב בחיי היה האיש אשר עשה את הקבלה עיר פרוצה אין חומה הפקר לכל הרוצה לעיין בה. תחת אשר הרמב"ן עשה לה גדר מזה וגדר מזה. וגם אנו רואים כי התמימים מאוהבי התורה ושוחריו לקחה וסוּסרה ככל עת מצאו חפץ בפירוש רבי בחיי והגו בו באהבה, אכן אם הלך והמסר אשר שאבו ממנו עלו בידם גם דברי קבלה והסודות בסודותיו, ועל כן לא מעט גרם הפירוש הזה התפשטות הקבלה בין אנשים החולכים לתוֹסם אבל לא נקראו להכניס נפשם במופלא מהם. החכם הזה חבר גם ספר מוסר וקראו כד תקמח, בו אך לפרקים נפגוש דבר מדברי קבלה. אך רובו מוסר השכל מלא על כל נדותיו רעיונים נעימים ומעילים לכל הקורא בו.

חשוב כרבי בחיי בחכמה ורומה לו כידועת חכמת הקבלה אבל גדול ממנו בהלכה היה הרב רבי שם טוב בן אברהם הספרדי אשר גם הוא היה תלמיד הרשב"א. החכם הזה חבר ספר קראו מגדל עז על ספר משנה תורה להרמב"ם. עקר מטרת זה החבור היה להציל את הרמב"ם מהשגות הראב"ן, ולפעמים גם מן המענות שטענו עליו חכמים אחרים. התלת השתדלותו להסיר התלוּנה הכללית אשר נשאו עליו רוב החכמים התלמודיים מראש על עשותה התורה הלכות בהעדר הראיות

(5) פי' בויאר פי' הכעצקתה מה שפי' בדרך קבלה וענין דבריו הוא מרמזי הרמב"ן בפירושו וטואר תרחיב הביאור. ובשמות כס' ואמר לי מה שמו שהביא פירוש הרמב"ן בלשונו כלו על דרך קבלה וכתב הוא ביאור דבריו וכו' ואומר עוד אני מוסיף באור על הרב וצדקה תמורתנו על בחיני שמוען על הרמב"ן על שתרחיב הביאור יותר מדי והרי אנו רואים שהוא עוד מוסיף ביאור על ביאורו. (ד"ר ח"ה)

הראיות אשר הוציא הלכותיו מהן. למען יסבר פי דוברי עתק ומבקשי תואנות עליו התאזר עז להורות דרך ראיותיו אשר מהן הוציא הרמב"ם את דיניו בקצרה. מאד מאד השתמר מלכת בדרך בעלי הפלפול, ולהתחכם בלשונות הרמב"ם על פי מדת אוהבי החרוד בהלכה. לא מבלתי היות לאל ידו לעשות גם הוא כמעשיהם, הלא תלמיד הרשב"א היה, ונחנך בבית מדרשו על פי הדרך אשר פלס רבו בעיון התלמוד. אבל סדעתו את אשר לפניו וכי קבל עליו לעמוד על דעת הרמב"ם ולרדת אל סוף כונתו הבין כי בדרך החרוד לא ישיג בקשתו, כי זה הדרך לא היה דרך הרמב"ם ואיך על פיהו יפרש דעתו, ואיך ישים בדבריו כונות אשר לפי משפט למודו לא חשב ולא עלה על לבו. וכן היה אומר בפירושו: אני לא באתי בזה החבור לתרץ מה שהקשה הראב"ד או אחרים על הנמרא אלא מה שיקשו על הרמב"ם (מגדל עז סוף ה' מונוה) כי בזה (כלומר בענין המשא ומתן) יש לנו שמויות רבות מרבותינו בעלי התוספות (ויש לנו גם) מסברתנו לתרץ הכל (פ"ב ה' ציצית) ולא באתי בזה החבור אלא לטעון בעד רבנו משה ולהראות לרוצה להעמיק מאין מוצאו ולאין מוכאו (סוף ה' ברכות פ"ז מה' שבת). בכל מקום בספרו מלא פיהו משבח הרמב"ם ומדבר בכבוד מעלתו הגדולה ומדת ענותו (ה' ציצית פ"ב) מיראת הכבוד נגד הרמב"ם ומאמנותו בכל דבריו לא יכול לשמול ברוחו לפעמים לטעון במר נפש על הראב"ד אם ידבר בבזו וקצף על רבנו משה. כי איך יסבול דברי חרפות על איש אשר בעיניו ובעיני כל עם ארצו נחשב גדול ורב ורם, מסולא וממולא בכל החכמות אשר מדותיו ומעלותיו לא יסופרו המאיר עיני הגולה כגדולים כקמנים ומפיו אנו חיים (ה' ברכות פ"ב). בשלשה דברים זכה החכם את כל המחברים אחריו אשר עמדו לבאר את ספר משנה תורה. הוא היה הראשון אשר עמל ויגע להראות את המקורות אשר מהם שאב הלכותיו ולרוב חפצו בידו יצלה. ובה עשה טובה גדולה לדורשים שהורם דרך להבין דבריו וחדותיו, ולמחברים שהיה גואלם מעמל החפש. שנית עשה צדקה עם מפרשי משנה תורה שבאו אחריו שערך לפניהם את תשובות הרמב"ם אשר השיב לחכמי לונגל על שאלותיהם לבאר להם כונתו בקצת הלכות שייסד בחבורו. אלה התשובות רבות הן. וגראים הדברים כי בעת ההיא ועוד אחר זמן מרובה לא היו ביד כל החכמים ולא ידעו מהם. והלא עוד הרב רבי יוסף קארו בעל ספר כסף משנה לא ידע מן התשובות רק על פי מה שראה בספר מגדל עז כאשר הודיע בקצת מקומות בחבורו. ואמנם הדבר היותר נכבד אשר הנחילנו הרב הזה הוא אשר קיים והודיע לכל הנוסחאות הישירות והסתוקות שבספר רבנו משה כי בידו היה נוסחת הספר שהגיה הרמב"ם עצמו בחתימת ידו (הל' שבת פ"ז ופכ"ו). ואין זה דבר קטן כי סודעת זאת לכל המעינים בספר משנה תורה ובהשגות אשר השיגו עליו הרבה מבעלי מחלוקתו כי הרבה השגות נעשו רק על ידי נוסחאות מוטעות. שהיו לפני המשיגים העתקות מלאות מעוות שמעו הסופר וטעו אחריו המשיגים.

אמנם אחרי כל הצדקות האלה אשר עשה לא היו מכירים טובתו ולא הושב לו כצדקו וכישרת מחשבותיו אלינו. ראינו רבים הקמים עליו ודברו בו ונתנו בו דופי. מקצת חכמים תלמודיים באחרית הימים היו מרגנים אחרי חבורו וקראו אחריו מלא. ומה עולה ראו בו? יען כי מציאו בספרו קצת דברים אשר לא כרוחם. הרב המפולפל החריף רבי שלמה לוריא אשר חי כשתי מאות שנה אחריו עשהו למטרה לחצי לענו בספרו ים של שלמה (ב"ק פ"ח ס"ו מ'). הוא הוציא עליו את כל רוחו וגנהו בדברי חרפה ובזיון כאלו היה אחד מן הבוערים בעץ. ומה ראה על ככה כי התעורר עליו בחרי אף? בעבור כי לא ישרת נפשו כרב או במעט מתשובותיו אשר השיב על

השגות

(ד"ר ח"ת)

השנות הראב"ד אשר היה איש חפצו ומכובדו, והצדיק את הרמב"ם, האיש אשר לא היה כלבו. חשב לו קצת שגיונותיו לחמאת אשר לא יכול כפרה. ולא זכר את כל הטוב הנמצא בספרו וישכחו. הן אמר כי בכמה מקומות היה הרב בעל מגדל עז מחטיא המטרה והשתבש בטענותיו על הראב"ד, אבל איה מחבר ספר יאמר נקיתי מכל מום חף אנכי מכל משגה? אף כי במחבר אשר ישים פקודתו להצדיק ולעשות סגנוניא בעד איש וספרו אשר חפץ ביקרם. ובאמת קרה גם לבעל מגדל עז כזה יכזה מעצם תשוקתו לפשר ולהצדיק הכל ולהיות סגנונו בעד הרמב"ם על כל אודות. והיא עצמו אימר כן בפה מלא: אני לא באתי לסתור אלא לבנות (הל' שבת פכ"ה והל' מכירה פט"ו), ובהיות כן לא יתכן שלא יתרחק מן האמת לפעמים ויפול לפח השגיאה. זה גורל כל בעלי סגנוניא. כי החפץ להצדיק הכל יעבירם על דעת האמת ויביאם לידי כשלון. אבל בעבור זה אין לנו הצדקה ואין מן הראוי לשפוך עליו לעג כמים ולהשפילו כאחד הריקים, אך זאת נעשה נתעצב על שגיונותיו ונפשנו תאבל על תעותיו מדרך השכל בשגיוניו. ואת המוב נקבל ממנו כתורה ובספר פנים יפות. אכן גם על עצם הדבר, אם המשוגות אשר נתיחסו לו הן שגיאות באמת עוד יש לזון עליו. לא נעליז מעינינו כי החכם הזה, אף שהיה תלמיד הרשב"א כמו שהזכיר בספרו בכמה מקומות ובלי ספק למד דרך רבו בדרישת התלמוד, הוא לעצמו לא מצא חפץ בחריפת הפלפול, ולכן נוטה אחרי למוד הרמב"ם הפשוט הרחק מאד מן הדקדוקים והסברות הבדיוניות, ואין מספר לכל המקומות אשר בהם יודיע דעתו על דבר השתדלות הרמב"ם בספרו. ואמר כי לפי משפטו לא בא רבנו משה רק לחבר הדינים מהמשנה והתלמוד ושאר ספרי התורה שבעל פה לפי פשוטם ולא כתב מה שהיה מיוחד דקדוק, ובלשונו השבילנו מאין הוציא דיניו ופסקיו (הל' אישות פ"ב). זה היסוד יען כי מצא חן בעיני החכם בעל מגדל עז ועשה אותו גם ליסוד תלמודו על כי גם בחבורו נמשך אחריו, וכן אמר מפורש בדבריו על אתר מהשנות הראב"ד: דברי הרמב"ם עקרים מפורשים, ודברי הראב"ד הם סברה. וכבר הקדמתי ופרסמתי כי כונת רבנו משה בחבורו זה לקצר הארוך ולעשות תלמוד ערוך ולא רצה להאריך בסברות המתחדשות... ואם בסברות אתה תבחר ולא אני (הל' מכירה פט"ו) ואמר עוד: הרמב"ם לא חבר הדברים שיכולים להתחדש מדקדוקים ומהקישא והתירוץ לפי שזו ארוכה מארץ מדה, אלא כיון לקצר דברי התלמוד המבוררים בו (הל' שבת פכ"ה), ועל כן לא כל מה שנראה שגיאה בעיני בעלי סברה ודקדוק ופלפול הוא גם שגיאה למי שיקח הדברים כפשוטם. ואולם חכמי הדורות כבר התמכרו לדרך אחרת לא אבי הלוך בדרך הפשטים, וזה הרוח ההלוך בספרו לא היה נוח להם, ולבעבור זה המחברים התלמודיים ההולכים בדרך הפלפול אך מעט השגיחו עליו.

הנה ראינו מכל זה כי החכם רבי שם טוב הוזה היה אחד מיוחד בין תלמידי הרשב"א אשר בדרך הרמב"ם כהלכה מצא כל חפצו, ועם היותו מיוחד לבבו ליראה את רבו ולהתימר ככבוד תורתו, ועם היותו מנשא בכל מקום את תלמודו של הרמב"ם, והקדיש קדש את כל היוצא מפי רבותינו בעל התוספת, בכל זאת יותר על כלם מאד נעלה בעיניו דרך הרמב"ם ותורתו וכל חפצו היה הלוך בדרכיו, לכל המפל בסברות המחודשות, ושלא לעשות עקר הדקדוקים וההיות, כי אם בפשטות הדברים חפצו כאשר רצה הרמב"ם. מאהבה שאהב את רבנו משה ומהאמינו בכל לב כי אין כמוהו בכל חכמי ישראל נמשך גם אחרי ספריו בחכמה: המדע ומורה נבוכים: על הראשון הלא עשה פירושו. וגם את השני סוכר לתהלה בכמה מקומות, אמנם אם הנה וחקר ודרש



וירש הרבה בחכמת הפילוסופיא לא נוכל להוכיח מתוך ספרו. אבל את זאת נדע כי התעמק מאד בקבלה ודבק בה בכל נפשו. בה חבר ספר מיוחד וקראו „כתר שם טוב“ אשר ענינו לפרש סודות הרמב"ן בפירושו על התורה (הל' ק"ש פ"ב) ומעיד בחבורו הזה כי כל הדברים הכתובים בספר קבל מפי רבו הרשב"א אשר אמרם לו בלח שה (עי' שה"ג בערכו. ומצדף לחכמה דף ל"ד ע"א), גם במגדל עז ערב לפעמים דברי קבלה. ונראה בזה הפכפך גדול בדעתו. הלא בלי ספק ראה גם ידע מה שהרמב"ם מגנה בכמה מקומות את הידיעה הדמיונית הזאת אשר קראו בעליה חכמת הקבלה, כן בעיניו לא היו העוסקים בקבלה מן האנשים הנראים בשכלם, ואיך אם כן הוא האוהב את הקבלה וחושב בה מחשבות, יהיה בעל בריתו של הרמב"ם ודורש בכל לב בספריו? אבל החכם הזה באמת הרגיש בזה ולמען הפיס דעתו פתח את עצמו להאמין אמונה שלמה כי הרמב"ם בימי זקנתו חזר מדעתו הראשונה והאמין והחזיק בקבלה. ומעיד שראה בספרד מגלה על קלף וישן מיושן ומעושן וכתוב בה: אני משה בן מיימון בשירדתי לאחר המרכבה כינתי בענין הקץ וכו' וקרובים הם דבריו לדברי המקובלים. והנה אין לנו סבה להכזיב דברי הרב ולאמר שלא ראה המגלה אבל נכזיב את המגלה עצמה. אבל הרב שהאמין ודבק בקבלה והאמין ודבק גם בהרמב"ם בעיניו קל הרב להאמין שהדברים הכתובים במגלה דברי אמת ותנוה דעתי ולא עוד אלא שהאמין שבקצת דברים שכתב הרמב"ם ביסודי האמונה רומז בקוצר מלין על דעות המקובלים). את הספר מגדל עז לא השלים בספרד כי עזב את ספרד והלך לארץ הצבי ושם השלימו. כי במקום אחד (הל' לולב פ"ו) מביא פירוש וכתב שעשה הפירוש ההוא אחרי בואו לארץ הצבי. ואולי גם השאלה שנשאלה ממנו מארץ מצרים שאלוהו בעת שהיה מושבו בארץ ישראל (שבת פכ ח) אבל כפרו כתר שם טוב חברו בספרד מרם השלימו ספר מגדל עז, כי את ספר כתר שם טוב מוזכר כמה פעמים במגדל עז.

אחד מגדולי תלמידי הרשב"א אשר הלך בכל עניניו בדרכי רבו היה הרב י"ב יום טוב בן אברהם בן אשכנזי. המכונה בספרים בשם ריטב"א. הוא היה התלמודי האמיתי ובגמרא כל מעיניו. אמנם כרוב הרבנים הספרדים בזמנו ידע גם הוא בחכמות עיוניות ולא היה מן המענים על הרמב"ם בעבור דעותיו המחקריות ואך להפך כי השתדל להגן בערו ובעד דעותיו, כן נראה מספר תוכנו אשר חבר להשיב על מענות הרמב"ן בפירושו על התורה שמען על הרמב"ם (הו"ל החכם ש. ז. ח. ה. בסוף ח' נדה וזיען תרכ"ח), גם בחכמת הקבלה היה לו ידיעה כאשר נראה במקצת מקומות בחדושו (עי' ח' סוכה כח. תענית ב.). אבל בכל זה אין מופת ברור כי היה עסקן בדברים האלה. אמנם רוב עסקו היה בתלמוד. רבו הטבח היה הרב רבי אהרן הלוי בעל בדק הבית, ולמד גם בישיבת הרשב"א ומשניהם מביא דברים בחדושו על התלמוד ומוזכרים בתאר „מורי“. במקום שמוכר „מורי“-סם בלי הזכרת שם הפרטי ברור הדבר שכונתו על רבו הלוי. הרשב"א חבר חבורים מחדושו על רוב התלמוד ונדפסו בספרים מיוחדים בפני עצמם או נספחים לחבורי חכמים אחרים (עי' קונטרס

(6) המקורות לכל זה בסגדל עז הלכות תשובה פ"ח והל' שבת פכ"ט ודעתו שהרמב"ם עסק בסוף ימיו בקבלה כבוארת במ"ע פ"א בת' יסודי התורה. וא גם מסה שכתב שם פ"ב שריבנו משה היה מקובל בנסתרות ובפ"ח כהל' תשובה שדרך הרמב"ם לבאר תהלת על פי חכמתו וסברתו ולבסוף מביא בביאור קצר לרבותינו ו'ל רמזו לידועים הן מזה נראה שעשה את הרמב"ם מקובל מעיקרא.

(7) עי' בחדושו לקדושין (כו.) ובע"ז (י"ג.) שסבאו סברה בשם רבו סתם שאמרת בשם אחי החכם מגדל עז בלי ספק ראה שחיה לו את חכם גדול ושמו ר' פנחס ותיח רבו של תרא"ה אחי חקסן ומוזכרו בכ"ס בחדושו, אבל לא שמענו שחיה לרשב"א אח שחיה חכם גדול וזוה סבואר שכל רבו סתם היה הרא"ה. ועוד זאת ראינו שבמקומות שחזכר הרשב"א בחדושו סברת רבו סתם לא מצאתי טאומה מבינה בחדושי הרשב"א.

קונטרס המפרש לר"א יעללינקעק). עוד היו רבותיו בחיים החל לכתוב חדושי על ספר. זה יתברר לנו מלשונות ספריו. כי בהזכירו רבותיו בשם או סתם, יוסיף על שמם ברכת חיים "גר"ו ולפעמים "שיחיו" או "יצ"ו". ואמנם אם יפלא ממנו הדבר אשר נמצא בחדושו למסכת ע"ז שמוזכר את רבו הרשב"א וכותב עליו "גר"ו ואני ידענו כי פירושו לע"ז השלים בשנת ק"ב ואז הלא רבותיו כבר זמן רב לפני זה הלכו לעולמם ואיך יזכרם בברכת חיים? לא נפליא על ככה כי לפי מה שיבואר לפנינו כתב הריטב"א חדושו בשתי מהדורות שהגיה וחזר והגיה ובכמה מקומות רומז על המהדורא הראשונה, אבל בלי ספק כשהגיה הגיה רק דברים עקריים שהם מענין הפירוש אבל דברים מפליים הניח כמו שהיה במהדורא ראשונה, ועל כן טוב הדבר אם נמצא במהדורא השניה בהזכרת שם רבותיו ברכת החיים אף שכבר מתו כי זה מן הדברים המפליים ונשאר מבלי משים כמו שהוא במהדורא ראשונה. הסבה אשר הניעתה לעשות מהדורא שניה לא היתה רק מרצותו להגיה ולסלק השגיאות אשר עוות הספר או שגגות שיצאו מלפניו בעיונו ובמשפטו מחפזו כי אם עוד דבר אחר גדול מזה הגיעו לנופך ידו שנית על חדושו. הנה זה החכם היה כמעין המתגבר חד השכל כשבעו ומעמיק בעיוניו. חדושו מאד תרפים והלך בדרכי רבותיו כסגנון למדור אבל הגדיל לעשות מהם בסברות מחודשות ואריכות פלפולים לאין קץ. ויהי כאשר עבר על דבריו ומחקריו לזרות ולהברר אותם עוד הפעם הכיר מעצמו אייכותו המופלגת ומצא כי בלתי נאותה עוד בזמנו כי התלמידים אוהבים הקצור יותר מאריכות הפירושים והחדושים על כן ברר את המיטב מכל פירושו אשר עשה והעלם במהדורא הראשונה ועשה שניה אבל גם את הראשונה לא במל והניחה לאוהבי פלפולים גדולים וארוכים. כן הודיענו הוא עצמו בחדושו. ואלה הם דבריו אחר שהציע פלפול ומשא ומתן בהלכה אחת אמר: ואלה הדברים ארוכים מאד ולא נתנו לכתוב כדי לקצר לתלמידים אחרי שנתמעטו הלכבות וכתבתי תרומת הדברים והרוצה להאריך יראה במהדורא ראשונה (ע"ז ס"ז), מחדושו אשר חבר נמצאו בידינו נדפסים על תשע עשר מסכתות אולם מלבד הנדפסים חבר גם על מסכתות אחרות אשר בחדושו הנדפסים רומז הוא עצמו עליהם<sup>(8)</sup>. ואמנם בכלל אלה שחשבונו נדפסים יש גם ספרו הלכות ברכות שהוא אינו על הגמרא ממש ומסודר לפרקים (שה"ג בערכו). וחדושו על סנהדרין אינם בידינו כי אם על פרק חלק. וכן חדושי נדרים הם באורים על הלכות האלפסי ונראה מאד כי גם החדושים הנדפסים על מסכת תענית אינם על הגמרא כי אם על הלכות הרי"ף כן מבואר לכל מעיין בס היטב לפי הלשון והסגנון והסדר (ע"י הגהות סוף שה"ג בשם רא"ב). על הפירוש לפרק חלק יצא ערעור שהפירוש ההוא אינו להריטב"א כי אם מהרב רבי דוד כונפיר תלמיד הרמב"ן. (החכם שוח"ה בפתיחתו לחי' נדה מהריטב"א) אבל זה ברור שהריטב"א עשה פירוש לכל מסכת סנהדרין אשר הוא עצמו רומז עליו (ע"ז כז:). חדושו למסכת בבא מציעא הם נבדלים מסגנון חדושו לשאר מסכתות שאין בהם משא ומתן רק רובי הערות שונות בלי חבור וסדר ולא יאות להם שם חדושים בעצם מובנו כי אם כל הפירוש הוא קובץ דברים בשם חכמים אחרים והעלם בכתב על ספר להיות לזכרון לפניו לעת אשר יחבר הדברים להיות ספר. אך הפיק הראשון כבר סדר ועל כן יש בו אריכות. ובשאר הפרקים אין בהם מחדושו רק מעט

(8) ר"א יעללינקעק בקונטרס הכשרי מונה חדושו על י"ם מסכתות ויש להוסיף כבא בתרא שרבו עליו ריטב"א בע"ז (לא) ובכ"ם ומוכא בריב"ש סי' קס"ז. ובשה"ג ראה בכ"י חידושו לגור. ועל ב"ק רובו הריטב"א בחי' כתובות (לד') וכן במכות (ה). ועל חי' ביצה בב"מ (ס). וכתב בחולין (קס"א). ובאבות נאריך בזה. ונראה שרצה לחבר פי' על כל חש"ס. חי' חולין עד סוף פ"ח הם מ"ב ומשם ואילך מ"ק. ובכתובות (לה) כתב ובכ"ם מדות הארצות בזה יותר והוא מ"ס וצ"ל מכות. (דו"ד חיה)

מעם, אבל העתקות רבות מאחרים מפירוש הראב"ד ורשב"ד והרא"ש והר"ר שלמיה ומורו רשב"א רבי מאיר בן יצחק ור"ם ותוספות ועוד אחרים ואינו נושא ונותן בדבריהם מזה יש לשפוט כמו שאמרנו שהוא קובץ הערות לזכרון. ואולם אין ספק שהשלים פירושו ועוד אינו כי רומז על חדושי כבא מציעא בשאר מסכתות<sup>(9)</sup>. חדושי הרישב"א מצויינים הם בפלפול חריף ועצום וכמעט אין דומה לו בכל חכמי זמנו בהרחבת פלפולו. ויען כי היה כמעין המתגבר בהמצאת סברות חדודות ובמשא ומתן על כן לפי טבע הדבר נתגלגלו חדושי לאריכות גדולה עד שהיה מוכרח לקצרם מיראה פן יהיו למורח על התלמידים אוהבי דרך קצרה. אף בגלל חריפותו הנפלאה היו חדושי אהובים ונעימים לבעלי הפלפול האחרונים. אמנם אם גם אין חקר לעומק עיונו ורחבו מני ים חדושי הלכותיו לא לקח מכל אלה עזרה בהוראה למעשה כי אם מעט. בבחינה הזאת לא נופל היה מרביתו, גם הוא כמוהם לא היה סומך תמיד על דמיונו וסברותיו למעשה, אך ירא לסור מדברי הקדמונים אף אם לדעתו ולפי משפטו וחכמתו אין הדין עמם<sup>(10)</sup>. מלבד הספרים שהזכרנו לא נמצא עמנו חבור מסנו בכתב לא בעניני תורה ולא בפסקי הלכה. ספר חקת הדינים הנדפס (ה"ל ר' נחמן נתן קורניל) אשר יש מיחסים אותו להרישב"א (בשה"ג) אינו ממנו (יוחסין) ובהקדמת הספר מביאר באר היטב שהמחבר היה רבי אברהם בן מוראת אחר מתלמידי הרשב"א<sup>(11)</sup>. במחלקת הכנים הקאים אשר גם רבו הרשב"א היה בין ראשי החולקים לא נזכר שמו ונחשב כי לא היתה ידו עמם כי לא רצתה נפשו בחרימם ונדרים מקנאה ושנאה, וכן הוא יתן דופי במנהג קצת חכמים שנוהגים להטיל נדוי חרם ואומר בפירושו (מ"ק ט"ז). שיזהרו החכמים לעשות הדבר לשם שמים ולא משום איבה. וקרב הדבר כי כוון בזה ברמז נסתר על כל העשוי בימים ההם במחלקת הכנות, בענין למד החכמות שיש מהם נדו או החרימו מקנאה, או משנאה ולא לשם שמים.

מלבד כל אלה החכמים שהזכרנו ודברנו על משפטם ומעשיהם עוד היו ברורות האלה רבנים וחכמים גדולים רבים ושלמים בספרד אשר בזמנם יצא שמם לתהלה ולתפארת בארצם, כעבור חכמתם בתלמוד. אבל לא נדע מפעולתם על שרה הספרות מאומה כי רובי חכמתם אבדו ועוד אינם<sup>(12)</sup>. אך אלה אשר הזכרנו עד כה בשמם ודברנו

(9) כתב בשח"נ דחי' מציעא בדרום על פרק א' מכון עם תנודם בשמו בסוף תשובות מהר"ם בלאגמי ובשמה מקובצת מכאן פירושים אחרים על שמו. ובקונטרס המפרש תנ"ל ראיתי תנח"ת כ"י המחבר שהעירתי וזכרתי ויעקב שפינוהארד שדקדק בחרישב"א על ב"מ ומצא בו חרבה מאמרים מסכומים עם פ"ה תנ"ל לתרי"ף וכל הפירושים לפ"ק דב"מ נמצאו גם בתנ"ל לתרי"ף וזה החכם כתב גם מאמר ארוך בענין חדושי הרישב"א וכן בכתב תלמוד שנה ג' ספר 202 עד 307 ראיות לתשערת ו'. וכמה מעיות נפלו בדבריו, מה שכתב 'מהר"ן לתרי"ף' בעה שהפ' תנודם אצל תרי"ף אינו מהר"ן אלא מבעל נמוקי יוסף ונזכר במתן כל תשערתו, כי ידוע הוא שחנ"י מנתק מספר רב דברים מן הרישב"א פעם בתוכרת שמו ופעם סתם, ויש אומרים שכל התסמות בנ"י הם מן הרישב"א וע"כ לא יפלא אם נמצא מה' רישב"א לב"ם דברים בנ"י. וגם מה שכתב שכל הפירושים לב"ם נמצאו ברין (כל בנ"י) אינו נכון שאני לא מצאתי אלא קצתם ותסעם כמו שאמרנו. ותו שחנ"י כב"ם מכאן את מורו ורבו שלמה ויהא תרשב"א-ושם כדף ע' ע"כ כתב וז"ל ע"כ שמו' שמועת זו שקבלתית מפי רבנו שלמה יצ"ו בן אברהם. ובס"א כתב בארש בלשוננו כמו שקבלתי מפי רשב"א שיחית ולפ"ו במלת ואת ההשערה. אך דבר אחד צ"ע שבמקום אחד מ"כ בו: אח"כ מצאתי בפירוש הרישב"א וזה תיבה.

(10) בסוכה (3) כתב שאין לנו לזוז מדברי תרי"ף. שם (לכ) ואעפ"כ כיון שלא נתברר יפה בתלמוד יש לנו לחוש. ע"ז (ל"ג) שאין לנו אלא מה שחידה נקן. עוד שם ולמעשה ראוי להתחמיר כדעת מורי הרא"ח. הענין (יב) אין לנו לזוז מדברי רבותי.

(11) בהקדמת של ספר חקת הדינים שהח"ל ר' נחמן קורניל (ויונין תרכ"ז) כתב בזה חלושין: אכתוב... כפי מה שקבלתי אני אברהם בר שלמה ז"ל בן מוראת מרבנו מורנו... הרב ר' שלמה בן אדרת תמ"ך וע"י באוצר הספרים ע' חקת ומה שרמז שם על מה שכתב החכם שזח"ה בישראל של ח"ד קאבא. עכשיו חזוינו וידינו הר"ד קויפמאן שראה כ"י באוצר ספרי ר' אברהם מערצאכער ז"ל בסיניקען את ס' חקת הדינים ותמחבר חותם את שמו בפתחתו אני אברהם בן שלמה ז"ל בן מוראת, אלא שלא מצא בו כניו שם תספר.

(12) בזמן מעצמו כי לא נוכל להאריך בחבורי חכמים אשר אין פעולתם אלא לצדדים ולא היו משובכי נתיבות בחכמת התלמוד. ואין מחליתו בחבור זה לסדר כל חכמי הדורות אלא תבדורים. ותקורא חתמך (דיר ח"ה)

ודברנו על פעולתם וחכמתם הם היו ראשי המדברים בספרד בהכמת התורה וגשואי פנים מאין כמותם בכל המאה הראשונה לאלף הששי, הם היו הגבורים אנשי שם במלחמתה של תורה, הם היו גם הסופרים המצויינים אשר בראו ספרות גדולה ורחבה בתורה שבעל פה. הספרות הזאת נשואה הלאה מגבולות זמנם ומקומם, כי מאר הפעילה על מצב ההוראה בכל הדורות האחרונים. ולא לכך במקומם ובארצם כי אם בכל איצות נפוצותיהם. כלם הגדילו מעשיהם בעיון התלמוד ובראו חדשות בארץ. קצתם הצמינו גם כבינת המקרא, במדרש חכמת המחקר ובדרישה במופלא בסתרי תורה. אמנם ספרד עתה לא היתה עוד ספרד הקדמונית, החכמים התלמודיים סרו מהר מדרך רבותיהם הספרדים הקדמונים, בהגיונם בתלמוד ובאורח למידה, והלכו בעקבות חכמי צרפת בתאות לב. וכמעט הוסיפו פלפול על פלפול, כי הם עוד הרחיבו גבולות משאם ומתנם על כל תורות החכמים אחר התלמוד. תחת אשר רבותינו הצרפתים עשו תוספות על התלמוד. עוד הם עשו תוספות על תוספתיהם, ונמשך הדבר לאין קץ. כי אין מספר לכל החדשות בתלמוד ובהוראה אשר נבראו בארץ, וזה התמיד בכל הזמנים העתידים עד היום הזה. בקצת נפות ספרד גם החפץ במדעים בסהי הענן אשר הביא הרוח מצרפת. ואף כי נראה כי עוד עד גלות לא חדלו גדולי חקרי לב בקרב הארץ בכל זאת האהבה אל החכמות מאד התמעטה, ולא מעט פעלה הקבלה להסיר לב רבים מאחרי החכמות.

## פרק שישי

הרב רבנו אשר בן יחיאל האשכנזי בספרד.

החליפה הגדולה הזאת בדרכי הלמד עוד התחזקה והשתלמה על ידי מקרה אשר הביא אחד מגדולי רבני אשכנז לארץ הזאת המאה הראשונה אחר אלף החמישי. יהי בשנת ששים ושש או מעט קודם, היא העת אשר היתה צרה ליהודים בצרפת ינם בקצת פרבנצה ורבת המכאובים באשכנז, אז בא אדם אחד מאשכנז מפרסם בצדקתו ובתורתו לספרד—כי לסבת עלילה הוכרח לעזוב ארץ מולדתו—הקול נשמע מביאתו, ויתאמצו אנשי מולטילה, העיר הגדולה לאלהים מלאה חכמים וסופרים, לבקש מלפניו כי יואיל לשבת עמם. החכם נרצה לבקשתם, ויהי מדי בואו שמה שמהו ראשי העיר וחכמיה לראש וקצין עליהם, ויסד שם ישיבה ונאספו אליו תלמידים מכל ארץ ספרד. החכם הזה היה הרב רבנו אשר בן יחיאל המכונה הרא"ש. הוא היה אשכנזי ממולדתו, ומשפחת בית אבותיו היתה משפחה מאד יקרה ומפוארה בישראל, והיה מגזע הראב"ן הוא רבי אליעזר בן נתן אשר חי בימי ד'ת. אביו רבנו יחיאל היה מ'פלג בתורה ובחסידות. הוא היה תלמיד הרב רבנו מאיר מטרונבורג המצויין בין חכמי דורו בצדקתו ובתורתו אשר אמרו עליו כי אין באחרונים כמותו. ממקור נאמן זה שאב הרא"ש חכמתו עד כי הגדיל מאד בתורה ינאמר עליו כי מלא מקום רבו (הקדמת ים של שלמה לב"ק). ואמנם אם לפי רוב המעשה נדון, ולפי כמות החבורים אשר חבר נשפוט, ונתבונן בחבוריו ונראה כמה נבדלו למובה מספרי רבו ביפי סדרם ובנועם לשונם אף אנו נאמר כי התלמיד הגדול עוד לעשות מאשר עשה רבו.

מהרא"ש יש בידנו חבור על מאנות מסדר זרעים חוץ ממסכת ברכות. החבור

הזה

ידעתם ימצאם בספרים שספרתם לכך רחיינו בסדר דורות החכמים בקצרה ויציין בספר קרא הדורות ובשערי ציון, וביחסין ובסדר הדורות ובשם הגדולים ועוד אחרים וזלם.  
(ד"ר ח'ת)

זה אינו פירוש בעצם מובנו, כי אם ענינו הנהגות והעדות על פירוש הרב רבני שמשון משאנץ והן לרוב קצרות ורק על שני פרקים ממסכת כלאים (פג פ"ה), כתב פירוש ארוך. במקומות מפורשים מביא גם פירושי הרמב"ם למשניות אף לא בלשון ההעתיקה מן הערבית שבידינו<sup>(1)</sup>. גם על משניות מסדר טהרות כתב פירוש והוא ארוך ובהרבה מקומות מביא פירושי הרמב"ם ולרוב מסכים עמו. בכל העתקותיו מפירוש הרמב"ם אינו מעתיק כלשונו ממש כי אם הסב פני הדברים ללשון הרגיל לרובי התלמודים וכתב הענין בקצרה ובצורה הלשון. ואמנם בכל זאת המעמיק בלשונו יכיר מהר כי לשונו נוסד על לשון ההעתיקה שלפנינו אלא שהיא תקנה ומחה ממנה את כל רומשי העברית הערבית הנהוגה בין המעתיקים הספרדים. לפעמים אם יקשה ממנו להבין לשון ההעתיקה לא התעצל להשתדל להשיג והעתיקה אחרת מיד מי שבקי בלשון ערבית וטופלג בחכמת התלמוד<sup>(2)</sup>. אך כנגד זה מצאנו בפירוש שמעתיק דברי הרמב"ם ואומר מפורש כי כן נוסחו ולשונו ממש ואין לו דמיון עם לשון ההעתיקה שלפנינו<sup>(3)</sup>. מאד נפלאה היא בעינינו כי בכל פירושו לסדר טהרות אינו מזכיר את פירוש רבי מהר"ם מרוטנבורג, ואנו ידענו כי מהר"ם חבר פירוש על כל סדר טהרות. ואולי לא יזכירו יען כי בקצת מקומות חולק ופרש שלא כדעתו על כן אמר בלבו טוב שלא להזכירו כלל שלא יחשב כחולק על רבו<sup>(4)</sup>. מלבד פירושו לסדר זרעים וטהרות אין לנו ממנו פירוש למשניות של שאר הסדרים כי אם לשתי מסכות והן קנים ומדות. ואמר עליהם כי היו לו פירושים לנמ"א ואנו אין לנו ממנו כי אם פירוש על מסכת נדרים ומסכת תמיד (ע' שה"ג). ונמצא בקצת מקומות בחבורו שבידינו שזמו על פירושו לקצת מסכתות אחרות. מלבד פירושו חבר גם תוספות ונקראו תוספי הרא"ש והם נדפסים על שמונה מסכתות (קונטרס המפרש לרא"י יעללינעק) ולעדוהו לא חברם על כל התלמוד (שו"ת הרא"ש כלל נ"א סי' ב'). כל אלה הספרים כתב בלשון ברורה וקצרה כי כן היה מנהגו שלא להאריך במליצות וגם כשהעתיק דברי אחרים דרכו לקצר דבריהם.

ואולם לא פירושו גם לא תוספותיו הפליאו פרסום גדולתו, ובאמת גם מעט מהנאים אחריו הגו ודרשו בהם בשקודה כמו שדרשו בפירושי רש"י ורמב"ם והר"ש משאנץ ובתוספות הצרפתים ובחדושי גדולי הספרדים, אבל מה שסדר פרסומו הם פסקין

(1) ע'י' מאה פ"א ופ"ו, שביעית פ"ג ופ"ט, מ"ש פ"ד, אך מב' מקומות נראה שהעתיק ר"י אלהיוו שהעתיק במצות אנשי מרשולא עד תרומות והעתיק ר' יוסף ב"ר יצחק בן אלפואל שהעתיק בתשתהלות הרשב"א בתרומות והלאת וכל סדר מועד, היתה לפני הרא"ש כי בהנהגתו לשביעית פ"ט ומ"ש פ"ד מביא דברי הרמב"ם כהעתיקה שלפניו.

(2) משנה אחת בכלאים שצריכה להכמת תחבונה והשבין בקש מהם אחד ששמו ישראל הבקי באלה ובערבית שידוע לו דעתו ויעתיק לו פ"י הרמב"ם מן הערבי והשיב לו על שאלתו ע'י' סוף פ"י הרא"ש לכלאים ששם מובא השו"ת גם בב"מ ה' כלאים פ"י ה"ב מביאו ולפי הענין תחום וישראל בן יוסף ואולי היה אחי' ר' יצחק הישראלי שלפי היתכן היה לו אם ששמו ישראל מלמד בהכמות ע'י' שו"ת הרא"ש כלל נ"ה סי' ה' שחיה לו דין ודברים עמו בענין תקנת סולמילה ושהב בקיאותו בל' ערבי ובכלל ד' סי' י' היתה ר' ישראל בן יוסף מן החתומים שהסכימו על פסק הרא"ש בענין שאלת גשמים שביים חלקו על הרא"ש.

(3) בתשו' הנ"ל שבכלל ד' העתיק לשון הרמב"ם בתענית פ"א וכתב: וזה נוסחו ומסיים עכ"ל ולא נמצא בזה הלשון בפ"י המשנה שלנו וע'י' גם פירושו תחלת ס' ידים שהביאו הקדמת הרמב"ם ואינו כן לפנינו, ואמנם כבר אמרנו שדרך הרא"ש לשנות קצת הלשון ללשון הרגיל לרובי התלמודים וסוה באו השנויים וידידי ר"ד קופמאן הערני על מ"ש ר' שניאור זאקס ברישומהו לכ"י גינצבורג צד 13 ששנו הנוסחאות בפ"י הרא"ש כשהעתיק ספ"י הרמב"ם באו לו ע"פ תקנוי ר' ישראל תלמידו הנ"ל הבקי בב' הלשונות והיה בעל הלכה. והם דברי נבואה וכבר בסלה.

(4) פ"י מהר"ם היה ביד בעל תוס' יו"ט ומביא ממנו קצת דברים ובדקתי בהעתיקותיו ומצאתי מסכמים עם פ"י הרא"ש אך בקצת מקומות פירושהם חלוקים ע'י' כלים פ"ו מ"ד חוץ סכנף תענו וביצת הנעמית המצופה פ"י כדר"ם המצופה קאי אתרווייהו ולא משמע כן בפ"י הרא"ש. שם בפ"ד מ"ט פ"י הרא"ש מלת פולחן שלא כמהר"ם.

פסקי הלכותיו, הם עשו לו בזמנו ובכל הדורות האחרונים יד ושם, הם היו לפוסקים אשר באו אחריו מקור נאמן אשר ממנו שאבו הוראותיהם. פסקי הרא"ש הם על כל המסכתות העוסקות בענינים הנוהגים בכל מקום ובכל זמן. מקום חבורם היה בספרד וזה היה בפרק האחרון מימי חייו, ועל כן בכל מקום שהוא מזכיר את מנהגי ארץ מולדתו אשכנז ידמה לנו מלשוננו במדבר מארץ אשר היא רחוקה לו עתה<sup>5</sup>. ולפעמים ידבר ממנהגי ספרד שהיא עתה ארץ מנוחתו (קדושין פ"א סי' מ"א ר"ה פ"ד סי' י"ד), ומספר ממה שראה בארצות שעבר עליהן סעת יצא מארץ מולדתו ללכת ארצה ספרד, מה שראה כמה פרצות בענין הנדר והשבועה ומהשתדלו לעמוד בפרץ (נדרים פ"ג סי' ב'), וממה שראה בארץ פרבנצה מנהג בענין שאלת נשמים וישר הדבר בעיניו (תענית פ"א סי' ד'), ועתה מכל זה נשפוט בצדק כי ארץ מולדת פסקיו הייתה ספרד שם החל לעשותם ושם כלה. תכלית פסקיו היא תכלית כל בעלי אסופות פסקים להוציא מן התלמוד ההלכה פסוקה ומבוררת להיות מנהיג לכל מורי הלכה. היסוד אשר עליו בנה ספרו היו פסקי הלכות רב אלפס, אבל לא עשה הלכות הר"ף חק ולא יעבור וכהלכה מקוימת אשר אין לסור ממנה בשום ענין, כי אם העמיק בהן עיונו לורות ולהכריז אותן, ורק מה שאחרי התקירה ישרה נפשו בו אותו קבל ויסרו להלכה אמנם גם במל דבריו אם לפי דעתו וסברתו וראיותיו אין להם מעמד. היסוד השני אשר פסקיו נכונים עליו הוא תורת חכמי צרפת ואשכנז ולכלם ראשונה תורות בעלי התוספות, ובפרט תוספות ר"ת ורבי יצחק הזקן ורבי שמשון משאנץ תלמידם, כל דבריהם היו לו קודש וכתלכה ברורה מקוימת נחשבו לו. גם כל ספרי החכמים הגדולים וזולתם אשר היו בארצות ההן היו מקורותיו כמו ספר קצו הראב"ן, ספר התרומה מרבי ברוך מגרמייזא, פסקי ר' יואל הלוי וספר בנו הראב"ה ועל כלם כתבי רבו מהר"ם מרוטנבורג. הלמוד חכמי ספרד ומערב היו לו לעינים ומביא דבריהם בכל מקום וסומך עליהם, ובפרט על רבנו חננאל, אשר אף אם נראה לו מענין הסוגיא שלא כדבריו לא מלאו לבו לסור מדבריו להקל יען כי דברי רבנו חננאל דברי קבלה הם (גדה פ"א) גם כל היוצא מפי רמב"ם היה חשוב בעיניו עד מאד, וכמעט בכל פסקיו מביא דבריו, ובמקום שיקשה למעיין לפשר דעתו עם סוגיות הנמרא מתאמץ להצדיק ולהיות מגן בעדו מפני משיגיו. ואף במקום אשר לא יצליח לו למצוא המקור לאיזה דין מדיני הרמב"ם עד שיאמר מאהבתו אל האמת, אין אנו מחזירין לקבל הלכה למשה מסיני שכתב המחבר ואלו כתב ראיות... היינו צריכים לקבל", בכל זאת לא מלאו להחליט הדין שלא כדעת הרמב"ם כי אם אמר: ואני איני כחולק על דברי הגאון אלא את אשר בלבבי כתבתי (שו"ת רא"ש כלל ק' סי' ב'). ובמקום אחר מברר הדין נגד דעת הרמב"ם, והוכיח שגם דעת רבנו יצחק הזקן בעל תוספות מראה נגד שמת הרמב"ם ובכל זאת לא בטל את דעתו, ואמר: אלא שלא מלאני לבי להקל כי ראיתי שהרמב"ם החמיר (כלל מ"ו סי' א).

מדות נפש בדרישתו בתורה נשגבות ונאמנות. המשכיל על פסקיו יבין כי איש אמונות בחקרי למודו היה רבנו אשר. איש הולך אחר הכרת רוחו ורק אל מה שחשב בלבו כי הוא אמת אליו היה נושא את נפשו ולא ישא פני גבר בתורה. וזה היה כללו: "שאיני מתניפים לשום אדם בתורה" (כלל ג"ה סי' ט') ועל כן לא חדל להעמיד דבריו אף כנגד גדולים שקדמו לו. ומצאנו שהגאון חולק על הראב"ן אשר היה

(5) בכ"ט כתב ובאשכנז ראיתי (שבת פ"א סי' י') ובאשכנז חירא דבר ה' נוהגין איסור בחלואת רבית לנכרי במסע (מ"ק פ"א סי' כ"ד). והיטח על מה שנחנו באשכנז וצרפת (כתובות פ"א סי' י"ט) כל זה מוכיח שכתב כן בספרו.

היה זקנו ובטל היראתו (פסחים פ"ב סי' ו'), וכתב על אחת מהוראותיו של רבי מאיר הלוי אבולעפיא ואין דבריו נראים לי אף שכתבם בשם רבנו יוסף אבן מיגש (כתובות פ"א סי' י"ט). ובטבל גם דעת הר"ף ויאמר שאין ממשות בדבריו ראיות (כ"ב פ"ט סי' כ'), והורה דין אשר הר"ף והרמב"ם ור"י הוקן. כתבו הפוסקים (כתובות פ"ב סי' י"ז). ולא עוד אלא שמלאו לבו לחלוק על רב אחאי משבחה בעל השאלות לקולא (חולין פ"ה סי' ו') אף שנחשב רב אחא במדרגת גאוני בבל. גם אל הגאונים עצמם לא נשא פנים, כי גם הגאונים רק בני אדם עלולי השגיאה ולא נמנע מלחלוק עליהם בכמה מקומות. וכה אמר מפורש: אם לא ישרו בעיני חכם דברי הגאונים ומביא ראיות לדבריו המקובלים לאנשי דורו. יפתח בדורו כשמואל בדורו אין לך אלא השופט אשר יהיה בימים ההם ויכול לסתור דבריהם. כי כל הדברים אשר אינם מבוררים בש"ס יכול לסתור ולכנות אפילו לחלוק על דברי הגאונים (סנהדרין פ"ד סי' ו'). הבוחן ובודק כל אלה המעשים יראה ברור כי מדותיו האלה יותר קרובות למדות חכמי ספרד הראשונים כמו הרמב"ם והקדומים לו ממדות חכמי ארץ מולדתו האשכנזים, אשר היו מיראי הוראה יותר על המדה ומורא קדמוניהם עליהם גדולה מהכרת רוחם ומדעת הטוב והישר בעיניהם. מלכד זה גם בבחינה אחרת לא היה משפטו כמשפט חכמי אשכנז. וזה הוא לענין חששותיהם הנפזרות והוספותיהם חומרא על חומרא חוץ משורת הדין. רבנו אשר לא החמיר כי אם בכח ראיות, כאשר הגיד בפה מלא: האומר עליו להביא ראיה ברורה שהתורה חסה על ממונם של ישראל (ש"ת כלל ב' סי' י"ז). כן הדבר בכל הוראותיו שלא נהג כמנהג חכמי אשכנז בעלי חששות קטנות ומנהגות אשר אין להם יסוד<sup>6</sup>). ומעיד על עצמו שמעולם נתן לבו לקיים מטבע שטבעו חכמים בלי חסור ויתיר (ש"ת כלל ד' סי' י"ט) אבל הנכיל זה המנהג רק על המטבע שטבעו חכמי התלמוד, אמנם מה שהוא מתקנת הגאונים אין נקרא משנה מטבע, הברכות (ברכות פ"א סי' ט"ז). ועתה אחרי כל אלה יוצא לנו מתיך ההתבוננות הייבש בפסקיו, כי היה כללו בחבור פסקיו לבלתי העלות בתוכם דברים אשר אין להם יסוד. לא בתלמוד ולא בסברא, ונוכחנו כי לא אהב למלא פסקיו בדברים שמקורם במדת החסידות ומבלי היות להם ראיה ברורה ויסוד בתלמוד. ומת יפה השיב פעם אחת על דברת התפלה—אשר מאז היתה לחסידים ענין אהוב ורבת התשוקה להפריז בה על המדה—שהיה שם חסיד אחד ורבי מצליח שמו שעלה במחשבתו להתפלל תפלה מנחה פעמים ביום, והנה אחרי שהראה לו הרא"ש מעותו מן התלמוד ומן הפוסקים ומן הסברה, הוא אומר בסוף דבריו: הלוואי שנוכל לכוון יפה בשלש תפלות-ביום כנגד הלוואי של רבי יוחנן שאמר הלוואי שיתפלל אדם כל היום כלו (ש"ת כלל ד' סי' י"ג).

בעבור גדולת תורתו ומעלת מדותיו כשמן תורק שמו בכל הארץ מיום בואו לספרד. בבואו שם הוליכו דרכו לברצלונה אשר שם מושבו של הרשב"א ויתאכסן בביתו וישב אתו ימים אחדים. ויהי כהכירו בו גדולתו בתורה אשר כמעט אין כמותו בכל הארץ לא אחר להעיר את אנשי מלגלה עליו וגם הם לא אחרו לקבלו עליהם לרב הראשי, וכמעט ישב בפקידתו במנוחה ידע כל העם כי עוד יותר ממה שכתב

(6) במקום אחד מצאתי שהרא"ש משבח את המחמיר וזה תיפס. ע"י מות בפירושו כללים פ"י בזכור מרת ב"ה שרגילים לחזור מדבריהם ולתורות כדברי ב"ש לחוסרא. וכתב בזה הלשון: וזה מוסר גדול הראוי לכל אדם להחמיר אע"פ שהיה האמת לתפס. ואני תמך בעיקר הדבר איך חוציא סכאן זה חוסר. שחרי ב"ה לא חזרו לתורות כדברי ב"ש מפני שרצו להחמיר אע"פ שאין האמת כן, אלא מפני שב"ש חשיבו על דברי ב"ה והודו ב"ה לדברי ב"ש שהאמת כמותם וע"כ חזרו ב"ה לתורות ככ"ש כן פשוט בכל חמשותף שנאמר בתן חזרי ב"ה לתורות ככ"ש וצ"ע.

שכתב עליו הרשב"א היה בו מן החכמה בתורה ומן החסידות, עד כי לא לבה בקרב עדתו היו הכל אוהבים ומכבדים אותו וסרים למשמעתו. כי אם גם חוץ לנבולה היו דבריו נשמעים. כאשר נראה מתוך תשובותיו שלפנינו היה גורל על רבנים בקצת קהלות שיעשו כהוראתו (ככ"ט בתשובותיו). ישיבתו אשר יסד בטולטילה היתה גדולה ומבוקשת מכל דורשי התורה עד כי נאספו אליו תלמידים רבים. מקצות הארצות, וגם מרוסיה וביהם נהרו אליו תלמידים לשמוע תורה מפיהו (כלל כ"א סי' ב'), גם בית דינו היה נכבד מאד בעיני כל. כי משפט צדק עשה וימשיך שמר, והם פתחו און ולב כל המדיינים לפניו ועל כן היו סרים למשמעתו. לפעמים נשלחו אליו גם מאת השופטים ממעם הממשלה דברי ריבות בין אנשים קשים שנתעצמו בדיניהם להיות הוא דיין לדבר הקשה הזה (כלל ק"ז סי' ו'). אמנם עם כל זה גם תורתו וצדקת מעשיו וטהרת מדותיו ופרסומו בעולם מנהגים ונבלי אנשי מריבות הצל לא הצילוהו. ולא אחת ולא שתיים התקוממו בעירו אנשי ריב אשר היו מבקשים תואנה להפריעו במלאכת ה' אשר הוא היה עושה באמונה ובישר לבב, והתנגדו לפעמים להציגו ולא נתנוהו לתקן תקנות אשר לפי דעתו הן תקון העם ישרת, ואולם אם קרו לו כאלה לא התפעל להחזיק גם היא במחלוקת כמותם כי אם בשלום ובמישור הלך עםם ובענות צדק כי מאד רחוק ממנו להפריע השלום למען כבודו. אך במתינות ובנחת פקח על הדבר ובטל רצונו מפני רצון אחרים. כן הראה פעם אחת כאשר אחדים מחכמי עירו החרו ריב עמו על דבר תקנה אשר רצה לתקן. ויהי בשנת חמשת אלפים ושבעים ושלש היה עצירת גשמים בארץ בימי חג הפסח, ישם הרא"ש אל לבו לתקן לצורך שעתו ומקומו להזכיר שאלת גשמים עד עצרת בכל המקומות אשר עד הזמן ההוא צריכים לגשמים, ויעצם הדבר בראיות מן הנמרא, ובמפתים מן הסברה. אחדים מן החברים הסכימו עמו, אכן היו ביניהם גם אנשים הרבקים בכל מנהג ישן בין צורך בין בלתי צורך והם היו ממרים את פיהו ולא היו רוצים להסכים עמו והרעישו אותה הדבר הזה את כל הקהל כאילו רצה לעקור תורה משרשה. ומה עשה רבנו אשר? לא רב את מר ביו, ולא נתן יד למחלוקת. שתק ויבטל רצונו מפני רצונם. מראותיו כי הטו מנגדים את לב המון הקהל לבל יקובלו דברי אמת וחזק מהקטן מאהבת השלום שלא יעשו הקהל אגודות אגודות (שו"ת כלל ד' סי' י'). ואף כן היה משפטו כל הימים, אז ראה שהעם היו נוהגים היתר בדבר איש לפי דעתו הוא אסור מן הדין נשא וסבל סבלותם ולא מלאו לבו לאסור כי אמר פן לא ישמעו לו (כלל ב' סי' י"א כלל כ"ב סי' ט"ז). וכמי כן היה עושה בענין המנהג. ידע מאד כי המנהג אף אם הוא של שטות, קדש הוא לעם ויסכן בו כל הנוגע בו, ועל כן היה נזהר לשלוח יד במנהג ואף אם ידע בלבו שמנהגם מנהג טעות לפי הדין הניחם במעותם ולא רצה לשנותו (כלל כ"ו סי' א'), וכל זה מאהבת השלום ומדאגה מדבר פן לרגלי שנוי המנהג יחלק העם לשני מחנות. כי חס לבו בקרבו מאהבתו אל עמו והקריב רצונו והכרתו קרבן לשלוםם וטובתם, עד שלפעמים הניחם על מנהגם אשר היו מחזיקים בו אף אם ההלכה כנגדו (פסקי שבת פ"ג סי' א'). ואולם למען לא יהיה זה העם הנוהג מנהג טעות שאינו כדון וכהלכה נחשב בעיניו כעובר על דת, און וחקר והשתדל למצוא על כל פנים סמך דק למנהג המוטעה (כלל כ"ו סי' א' כלל ס"ד סי' ד', ע"ז סי' ד' ק"ח סי' י"ג), ועשה כן אף אם היה מוכרח להכניס עצמו בדוחקים ודקדוקים רחוקים). אלה הם קצות דרכיו כהוראה הנודעים

(7) עי' כלל ב' סי' ח' בענין שליטת של פשתן שאסרו חכמי צרפת וחלקו על הרי"ף המפורסם, וכתב הרא"ש ואני בבואי אל הארץ תואת ראיתי שכלם לובשין שלית פשתן ולא אסרתו ותנהגתם על מנהגם כהרי"ף. (דוריד ח"ה)



הנורעים מתוך תשובותיו. וגם כזה נבדלו מחשבותיו בתשובותיו, ממחשבותיו בפסקיו, בפסקיו לא היה נגד עיניו כי אם שורת הדין ועקרו, לא כן בתשובותיו בהן הכין לבו לפעמים אל מרת יושבי הארץ אשר יושב בקרבם אל משפצם ומנהגם, על כן ברצונו או בלא רצות ברעת או מבלי משים נחלפו דעותיו. ועתה לא נתמה על החפץ אם נראה לפעמים שהרא"ש בתשובותיו נוטה ממה שכתב בפסקיו. ואמנם מכל מה שראינו עד הנה ממחשבות האדם הגדול הזה ופעולותיו ודרכו בלמודים נוכל להוכיח גם זאת כי הרא"ש אך היה אשכנזי לפי מולדתו אבל לא לפי הרוח, הוא היה חפשי מקמטות הדעת במחקריו, חפשי מרקדוקים חלושים מחששות רחוקות מן הדעת, אשר חבטו אשכנזי היו מצוינים בהם, הוא פלס לו דרך לעצמו, דרך ישרה בתורה ובמשפטי חיו, הוא היה צרפתי לאמתו בחדור פלפלו, אבל היה ספרדי לאמתו בסדר הגיונו.

ביראת הכבוד דבר רבנו אשר מצרפתים בעלי התוספות, ואמר על הגדולים בהם: רבנו הם, ורבנו יצחק ורבנו שמשון הם אשר רוב חזירתנו מפהם (שו"ת כלל פ"ה סי' ג'). במקום אחד מדבר בענין המסירה על סימני העופות וכתב: אני מחזיק מסורת שלנו וקבלת אבותינו חכמי אשכנז שהיתה דת דה ירושה להם מאבותיהם מימי החרבן, וכן קבלת רבותינו שבצרפת יותר מקבלת בני הארץ הזאת (שו"ת כלל כ סי' כ"א). ומצאנו גם כן כי היה מגנה פדושי קצת חכמים שנתפשטו בספרד בזמנו. כן כתב לאחר משואליו: ודע לך כי הפירושות בארץ הזאת הן פרישות תלמידים שלא שמשו כל צרכם, ורצו ליחנק ונתלו באילן גדול. ותלמידים פדושים לפני הרב רבי ערץ... ואין לסמוך עליהם (שו"ת כלל כ' סי' כ"ז). ונראה מזה כי גדולה היתה התשוקה בעת ההיא לעשות חדושים בתלמוד, עד שאף תלמידים שלא שמשו כל צרכם עשו כאלה להתמות להחכמים הגדולים בהבר הזה, אבל לא כוון גניתו נגד גדולי בעלי החדושים בספרד. על הרמב"ם דבר ביראת כבוד יתרה, ואף במקום שרבנו הם ורבנו יצחק הזקן, אנשי חפצו ומכובדיו, חולקים על הרמב"ם היה ירא לבטל דבריו מפני דבריהם והניח הדבר בלי הכרעה, ואמר "כין דאיכא פלוגתא דרבותאי למה נכנים ראשו בין הרים גדולים" וגם מוסיף לאמר "מי שעשה כהרמב"ם מה שעשוי עשוי" (שו"ת כלל מ"ג סי' ו'). ואנו רואים מזה כי לא השלך הרא"ש את דברי הרמב"ם מגד מבלי שעות עליהם אף במקום שר"ת ור"י מנגיד לדעתו. ואמנם מצאנו שאחד מן המחברים האחרונים (מהרש"ל בהקדמתו יש ש לב"ק) כותב בשם רבנו אשר להפך מזה, ואומר בשמו: שהאיש ר' משה בן מיימון גדול היה בכל החכמות מכל מקום כשהוא חולק עם ר"ת ור"י שלא לשמוע אליהם כי קבלה בידו שר"ת ור"י היו גדולים בחכמה ובמגן יותר מן הרמב"ם, ועתה לפי הצעת הדברים האלה פלא גדול יהיה זאת שנמצא בדברי רבנו דבר והפכו. אבל באמת לא מצאנו בתשובותיו של הרא"ש שכתב כן בלשון הזה ממש: שכשהוא חולק עם ר"ת ור"י שלא לשמוע אליהם אלא לילך אחרי בעלי התוספות, כאילו היה הרא"ש מכריע ביניהם והיה משליך אחרי גוף כל פסקי הרמב"ם במקום שר"ת ור"י חולקים עליו. הן אמת שמצאנו כי הרא"ש מפליג מאד גדולת ר"ת ור"י, ובדרך כלל אמר כי הוא סימך יותר על קבלת רבותינו.

ולפיכך המציא עצם לסתת אף לשטת החולקים כתב דוקא בתקנת נאמר צריך מנין אחר לתתו אף כשבטל המצא אבל הוא שב"ש איסורן משום גזירה ובין דהשתא לא שייך תד גזירה שני סמילא... כל זה דקדקתי שלא לאסור לבני הארץ תואת סילת של פשטן. ואמנם בפסקיו ביצה פ"א סי' ג' מדבר גם בגזירה ע"ש. אם לא שנאמר שמה שאמר שם גזירה לשנא בעלמא נקיים שנאמרת שם תוא תקנת אבל גזירה דהבא היא שגורו הא אסור תא וע' בזה כי קצתו.

רבותינו הצרפתים מעל קבלת הספרדים, ובדברנו מהפלגת גדולת הר"ת והר"י אומר כי קבלה בידו שהיו מ פ ל פ ל ים יותר בחכמה ובמנין, אבל מסיים בפירושו: ולא שיש לו כח להכריע בין גדולתם אלא לפי השמעה ששמענו וקבלנו. אבל לא עלה על דעתו בהחלט לבטל דעתו מפני דעתם, שלא לשמוע אלא אלא לילך אחרי בעל התוספות, אלא לא לבטל דעה הרמב"ם מפני דעת ר"ת ור"י אף שהיו רבים, ולא רצה להכניס ראש במחלוקת שביניהם. אמנם משפט הראש על הרמב"ם ימצא המעיין בשום לב בתשובותיו. בהן ימצא כי בכל מקום משתרל בכל עז להגן בעדו ולהצדיקו וירא לחלוק עליו בשום ענין למעשה (עי' לעיל).

עוד יותר מזה מעני רבים לחשוב על הראש דברים אשר לא כן ושפטו כי לא היה הרמב"ם איש חפצו יען כי מצאו בתשובותיו שהיה נושא תלונה על המורים מתוך ספר הרמב"ם ואינם בקיאים בתלמוד ואמר עליהם שהם שועים להתיר איסור ולאסור מותר והוא כתב ספרו בלא ראייה ובלא טעם ומי שאינו בקי בתלמוד לא יבין הדבר לאשורו ויכשל בדיון (שו"ת כלל לא סי' ט'). ומאד שנו אלה ברואה והניחו בדברי הראש כונה אשר לא חשב ולא עלה על לבו. הוא מעולם לא נשא תלונה על ספר הרמב"ם כי אם על המורים מבלי הבין כונתו ומתפכים לפעמים כינתו לכונה אחרת שהיא הפוכה. והלא אמר כן בפירושו באותו מקום. ובאותו ענין שטען על חכם אחד (רבי מצליח) אשר הורה הוראה על פי הרמב"ם ולא הבין כונת רבינו משה וכשל בוודארתו. וזאת התלונה כפולה ומכופלת בכמה מקומות בתשובותיו ובכל מקום לא על ספר הרמב"ם תלונתו כי על המורים שאינם בקיאים אשר מחסרון הבנתם בדבריו שנו להסב דעתו לדעת אחרת אשר לא חשבה. גם לא יתכן שהראש איש עניו ובר לבב בכל משפטי עם בני אדם אוהב שלום ורודף שלום, איש אשר היה מתאמץ בכל עז להחזיק תמיד השלום עם יושבי הארץ אשר ישב עתה בקרבם – כאשר נראה מתוך תשובותיו – איש אשר לפעמים שעבר רצינו ודעתו לדעות המושלות בספרד לבלתי העצב את רגשי העם אשר הוא חי אהם, איך איש כזה יוציא מפיו מלין נגד הרמב"ם בדעתו, כי האדם הגדול הזה היה תפארת גאון כל ארץ ספרד, בו התברכו ובו התהלכו? איך הוא ידבר בגאווה ובו נגד ספרו אשר היה לחם האורים והתומים? ובאמת נראה בפסקיו ועוד יותר בתשובותיו כי היו לו ספרי הרי"ף והרמב"ם ראשי יסודותיו. כי רוב חכמי הארץ הזאת שמו כל עסקם בהלכות האלפסי אשר גם הן נחשבו לפרי אדמתם, ושמו כל מעיינם בספר משנה תורה, להם היו שני הגדולים האלה עמודי התורה מופתי הדור ופלאו אשר אחריהם נמשכו בכל הוראותיהם, את כל אלה הלא ראה הראש בעיניו, ונמית רוחם היתה לו קדש ולא מלאו לבו לנגוע בה. גם לא חדל להגיד זאת מפורש, פעם אחת הוציא אשה טבעלה על פי שיטה הרי"ף והרמב"ם, אף שלדעת חכמים אחרים היה יכול למצוא לה היתר, ולמה עשה כן? יען כי כל בני הארצות ההן נמשכים אחר הרי"ף והרמב"ם לכל דבר (כלל ל"ב סי' י"א).

אמנם גם על הרמב"ם הפהילוסוף ובעל החכמות החיצוניות לא העיר הראש קנאה כמעשה הצרפתים וקצת אנשי פרבינצה, ולא כמעשה בני ארץ מולדתו טואסי כל חכמה והיו להם דעות הרמב"ם לצנינים בעיניהם, אף כי בדבר הזה היה מרחק בין מחשבות הרמב"ם ומחשבותיו כרחוק מזרח ומערב. הלא ידענו כי גם הראש ככל בני ארץ מולדתו, האשכנזים, לא עסק מעולם בחכמות אחרות גם מאס בהן. הוא היה אומר בלי כל העלמה „בריך רחמנא דשוין מינה", ואמר עוד: כי מא האות והמופת להדיח את האדם מיראת ה' ותורתו. אבל ראינו כי בדבריו כן לא קנאת (חיד' ח"ח)

קנאת אמונה דברה בלשונו, ולא הוכחה חמה מבהילה תשים דבריה בפיהו, כי אם אמינה תמימה דברה בו ומלתה על לשונו. ואלה הם דבריו בפנה-הזאת: לא נחכמת התורה חכמת הפהילוס פיא, חכמת התורה היא קבלה למשה-מסיני, והחכם ידרוש בה במדות שנתנו לדרוש בהן, ומדמה דבר לדבר, אף על פי שאין הדברים נמשכים אחרי חכמת הטבע, אנו הולכים אחרי הקבלה, אבל חכמת הפהילוסופיא היא-טבעית וחכמים גדולים היו והעמידו כל דבר על טבעו, ומרוב חכמתם העמיקו שחתו והוכרחו לכפור בתורת משה לפי שאין התורה טבעית אלא קבלה, לכן אין להביא ראיה מדבריהם לעשות אות ומופת ונזירות ומשלים על משפטי ח' הישרים. ועל זה אמר החכם כל באיה לא ישובון, רוצה לומר כל הבא ונכנס בתחלה לחכמה זו לא יוכל לצאת ממנה להכניס בלבו חכמת התורה כי לא יוכל לשוב מחכמת הטבעית שהורגל בה כי לבו תמיד להמשיך אחריה. ומחמת זה לא יוכל לעמיד על חכמת התורה... כי יהיה לבו תמיד על חכמת הטבע, ויעלה על רוחו להשוות שתי החכמות יחד ולהביא ראיה מזו אל זו ומתוך זה יעוות משפט כי שני הפכים הם צרות זו לזו ולא ישכנו במקום אחד (שו"ת כלל נ"ה סי' ט'). הנה לפנינו שיטתו בענין הדרישה בפהילוסופיא. מדבריו האלה נראה כי הוא לא יכחיש כי הפהילוסופיא חכמה גדולה, אבל יחשוב כי הפהילוסוף האמתי לא ישוב אל הקבלה, יען כי חכמתו הטבעית תכריחו לכפור בה. ועל כן אם בתחלה הכין רק אליה לבבו לא יוכל לפנות אל התורה באמת לעולם, כי לא יוכל להמלט מן הפהילוסופיא ויתאמץ בכל עז להשוות התורה והחכמה אשר הן הפכים שלא יתאחו לעולם. ודקדק מפורש מלת "בתחלה". ומשבח את החכמה הזאת וקרא לבעליה "חכמים גדולים" אשר בזה יודיע נאמנה כי לא ישנאנה מצד עצמה, ולא ישת אשם על הדורש אותה אחרי שכבר מלא את רוחו מחכמת התורה, והורה את נפשו מאמונת ישראל. ועתה האיש אשר מחשבות באלה צורות בקרב לבו הוא איננו עוין את הרמב"ם בעבור חכמתו העיונית.

עתה נחפשה לדעת מה היה מצבו נבחינת המחלקת אשר התלחטה בעת ההיא כבואו לספרד נגד העוסקים נחכמות. גם בפעם הזאת לא היה בסערה דרכו כמעשה הקנאים, כי אם בשיבה ונחת דבר בדבר הזה, וימים רבים לא רצה להתערב בריב הזה. בראשונה אמר להתנצלותו כי אין מן הצדק להכנס במחלוקת ממשוא פנים-לעם ולאריך אשר הוא יושב בה שלום ובטח. ואמר: בירא דשתיה מניה מיא לא תשדי בה קלא (ס' הירח ס' צ"ט). אמנם כאשר קצרה נפש הרשב"א לעמוד מפני המציק ר' אבא מרי הקנא, כן גם קרה להרא"ש. זה הקנא פיתה גם את הרא"ש ברוב לקחו ויפת לדבר דעתו בענין הזה. אולם גם אז לא התראה כאיש אשר מקנאת-שנאה עוין את החכמה ודורשיה. הן אמנם כי לפי דעתו אך טוב לישראל להתרחק מן הפהילוסופיא מכל וכל, ולא לבד לצעירים כי אם גם לבאים בימים, אבל גזירתו לא היתה נכונה נגד החכמה עצמה כי אם נגד המשתמשים בה לחטאת למרות דברי התורה והדת. כי ראה בדורו רבים "עוזב מקור מים חיים וחצבי להם בורות נשברים ומגלים פנים בתורה ודורשים הגדות של דופי בהגדותיהם". ואף דקדק בפירוש-בגזירתו שלא נזר כי אם "בדור הזה". (הירח שם), וזאת העצה היעוצה ממנו שיקבעו יום ועד ויתאספו ראשי עם מן המתנגדים לחכמה וגם מן המחזיקים בה להטות לבם כאיש אחד לאותו בדת משה, וגם משאר חכמית לא ירפו ידיהם לעתות ידועות ותורה צוה לנו משה תהיה עיקר ונבחרת (מנחת קנאות סי' נ"א). והנה האיש הדובר כן אך קנאת תורת ח' דוברת בלשונו לא שנאה כבושה אל החכמות. הוא רק אותה החכמה:

לא יאבה אשר היא צרה לתורה ואם היא צרה לתורה, ואולם אם מכל האמר עד הנה כבר יבין כל משכיל כי לא היה רבינו מן הקנאים העוירים בזיו החכמה החיצונית וכל המינים, נראה זה עוד יותר ברור אם נבינה בתלמידיו, ודי לנו לרמז על אחד המיוחד בהם, היא החכם הנעלה רבי יצחק בן יוסף הישראלי. התלמיד המובהק הזה חבר ספר יסוד עולם אשר כלו בעניני חכמה. בחכמת התבינה והחשבון. והוא עשה הספר הזה לכבוד רבו הראש ולבשקתו, כי בן סבואר בו שרבי ביקש ממנו שיחברו. ועתה איך יעלה על הדעת שזה הרב היה שונא החכמות בכלל ובכל ענין? אבל כדברינו בן הוא. החכמה החיצונית חכמה גדולה היתה בעיניו מצד עצמה. אבל לא היה גברת להחכמת התורה, וגם רעבניו להחכמה עס חכמת התורה כי הן צרות זו לזו, אבל לאיש היהודי התורה עקרת ונכרת, וכל חלק ממנה המדיח אותו מיראת ה' ותורתו פגול הוא לא ירצה. אבל לא בזה ולא שקץ את החכמות באיש אשר תורתו קודמת לחכמתו. משפט הבכורה היא לתורה<sup>8</sup>, לה נקדיש רוב זמננו וחשקנו, אך לעתים ידועות יש להחזיק גם בחכמות. ואם הזהיר להנח יד ממנה מכל וכל לא הזהיר רק לצורך שעה ובחור הזה, דור עקש ופתלתול מעקש דרכי התורה וממשל בה משלים אשר לא יתכנו ומהפך דבריה לדעת אשר לא חשבה. כי זה היה כל פרי ההפלספותם ברור הזה ועל זה נכונה אוהרתו. ועל כן מהתכונן בכל אלה גם נכיר את מצב הראש לעומת הרמב"ם הפהילוסוף.

משך ימי שבתו בטולטילה היה עשרים ושלוש שנים, ובשנת חמשה אלפים שמינים ושמינה נאסף אל עמיו וקן ושבע ימים ויוצא מזה כי החלה ישיבותו בטולטילה היתה בשנת שש' וחמש. אבל העת אשר עזב את ארץ מולדתו נופלת קודם לזה. כי מצאנו שבתחלה הלך למדינת שארן לגור שם אך לא אירכו שם ימי מנוחו כי נסע משם למדינת פרינצה וישב גם במונמפיליר עד שקבלוהו בטולטילה כן הודיע לנו בנו רבי יהודה אשר היה במלא מקומו אחר מותו<sup>9</sup>. ואמנם כמה זמן עבר בינתיים מאת אשר הציג כף רגלו על ארמת ספרד עד שקבלוהו קהל טולטילא לראש וקצין עליהם לא נודע לנו בבירור. גם בענין שנת מיתו אין כל הדעות שוות כי יש אמרו שמת שנת פ"א לאלף הששי ודעה הזאת ודאי מוטעת כי מצאנו תשובה אחת בין תשובותיו (כלל ח' סי' י"א) אשר כתבה בשנת פ"ב או פ"ג.

(8) כונת הראש' בענין תחכמתו לפי שנדרתית בפנים נתבררה לי ביותר מתוך דברי תלמידיו ר' ישראל אחי ר' יצחק הישראלי הביוס ר' שניאור זאקס ברישתי הנ"ל צד 81 ותתעוררתי עליהם מאת ידידי ר' קייסמאן. וז"ל חיי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתיש לאפיקורס, לתורות לנו דרך תלמוד כי ראוי לאדם להקדים תורה ללמוד תורה ותלמודו ותלכותיו ולתנות בו עד שישקע בלבו וידע כללו ופרסו ודיניו ומשפטי ואח"כ ילמוד החכמות החיצוניות כדי לדעת תשובות הפועים וינצחם בסענותיהם לכן ארזו לנו מנעו בניהם מן ההתנין ולא אמר כנתי עצמכם לפי שהבנים לא ראו צמאת שכלם בתורה ובתלמוד ואם ילמדו כיוז התנין והוא הקדמה ללמוד שאר חכמות אולי ישתכשו בסברתם ויצאו סתרה מן הכלל. וכן אמרו ארור שילמד כנתי חכמת יוגית ולא ארור שילמוד ח"י מסעם שאמרנו, וזה הכונה שהנחנו בדברי הראש' ורש"ו חשב שזה תשובה לסת שאמר הראש' בריך רחמנא דשויב מנח ולפ"ד הוא להפך שדעת התלמיד היא היא דעת הריב.

(9) עי' בית תלמוד ח"ה צד 204 במאמר צוואת ר"ב בן הראש' שהיה החכם ר' ולמן שעמסער עם תערות והקדמה מפורטת ומשם לקחת קצת דברים. ויש לי לחיפף, ולתקן, ולהעיר על ג' כתבים המובאים בשו"מ: אבא מרי (א) בזה"ש סי' צ"ג הסכמה על החרם כתוב בשנת ס"ו כמובא שם סי' ק'. וב' בכתבים אחד לר' אבא מרי בכתבת קנאות סי' ג"א ואחד לרבי יצחק בן משה סי' ג"ב כתיבים קודם החרם. ולפי הנראה מדברי ראש' סי' ג"ג שכתב: אחר כך נתעורר ר' יעקב בן יהודה וכתב לתרם (כלומר לתרש"א) סבואר שהכתב סי' ג"ג נכתב מאוחר לכתבי הראש' סי' ג"א וג"כ. ובחיותו שכתב ר' יעקב כתוב כ"ג שבס' משנת ס"ד סמילא כתב הראש' עכ"ל לא יאומר לשנת ס"ד, ובהכרח שאלה הכתבים לא כתב בטולטילה וכן מוכח מתוך סי' ג"ב שסמסער בו קצת קורותיו סיום בואו לארץ תחלה בשארן, ואח"כ מה שראה בפרינצה, ולבסוף מבוואר למנפיליר ולא הזהיר בטולטילא שמשם שהכתב כתב ממונפיליר ולפ"ו נראה שבשנת ס"ד כבר היה בספרד.

(ה'וד ח"ה)

פ"ג<sup>10</sup>). רבות פעל הרא"ש בימי שני מגורו בספרד. שומר נאמן היה על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים ובצדק יכול לאמר: תהלה לאל עורי חי עוד יש תורה בישראל (כלל נ"ה סי' מ') הוא ראה בעיניו והבין בלבבו מה זמנו ומה הארץ אשר ישב בה דורשים מעמו. ראה כי ההמעטו התלמידים החפצים בהרבות חרושים, על כן עשה עיקר למודו רק הפסקים כי רק איתם היו מבקשים. הספרדים מאז היו מתהדרים במעלתם, בנימוסי חיהם, ביחוסם ובחכמת חכמיהם, והניטו אחרי האשכנזים בעל פחותים מהם בערכם אבל מעת בוא הרא"ש בגולה ראו כי יש גם בין חכמי אשכנז אנשים אשר אין גופלים מהם בערך ומעלה, ועל כן כבדו בטורא את הרא"ש האשכנזי כאשר יכבד איש מלאך אלהים, עד כי בכל הארץ היו סרים למשמעתו כאילו היה נגיד ומצוה לכלם. הרבה כבוד עשו לו בעבור גדולתו בתורה, וביען כי דרכו בה היתה דרושה לחפצם ולפי מעמם. אמנם גם לא מעט הטו אליו את לב העם ורצון חכמי הארץ מעלתו הרמת ומדותיו המוסריות, מדת הענייה ובקשת השלום עם כל אדם, מדתו לתת סעודת לרוחו נגד הכלעבים והרוגנים בעם, השמירה מן הכעס והקנאה והשנאה, הרחקתו מכל דבר בצע, עשות משפט ואהבת חסד, פור מכספי לצדקה כל אלה ותולדותיהם ותולדות תולדותיהם הן היו המדות המיוכות אשר היו מבוועות בכל מעשיו והן קנו לו כל הלבבות יחד, ואף הן היו העמודים אשר ביתו היה נכון עליהם. ויהי בצורתו לבנו גם עליהם הכין עיניו ולבו להעיר רוחם כי לא ימו מני ארחו בכל אלה להשאירם לברכה בקרב משפחתו. בהיותו עוד בארץ מולדתו באשכנז היה איש אמוד בעושר (יוחסין) פרנסתו היתה מהלואות מעותיו על משכנות (עי' מ"ק פ"א סי' כ"א ושו"ת כלל כ"ח סי' ל"ב). ומהו התעשר. אבל גם היה מבוגר ממנו ונתן מעשר מכל ופזר לאכילים ולתלמוד תורה. ועל כן בשעת פמירתו לא היה מכל הנשאר אחריו עם כלי ביתו כדי להשלים צוואתו (צוואת ר"י בן הרא"ש בב"ת צד 372-375), ועתה איש אשר אלה לו מי לא ימנעוהו מכבודו? כאשר עשו לו כבוד בחייו אף כן עשו במותו, כי אחרי אשר הלך הרא"ש לעולמו בחרו בבנו הרב רבי יהודה להיות ממלא מקום אביו, איש אשר רק בחסדות ובמעשה הצדקה לא גופל היה מאביו, אבל בתורה לא הגיע למדרגתו כי איש חלש ורפה רח היה רבי יהודה מנעוריו והוא עצמו אמר כי מחולשת עיניו כי אפילו הנה לא היה יכול לחבר חבורים (ב"ת שם צד 343). אכן זכות אביו הרא"ש היא שעמדה לו כי נשאוהו לרב ומורה תחת אביו.

מעתה דרכי הצרפתים והספרדים בתלמוד תורתם היו אחר. אלה מאלה התפעלו בספרד קבלו בספר פנים יפות סגנון הלמיד כחכמי צרפת בפלפולם גם בפסקיהם, וכמו כן בצרפת עשו תורות בני ספרד ענין לענות בו. הלכות הרי"ף וספר משנה תורה להרמב"ם היו הזרע למעינים להצמיח ולהגדיל פלפוליהם, ומה גם התורות והעיונים והחרושים של החכמים בדורות אשר היו אחרי הרי"ף והרמב"ם כמי הרמב"ן והרשב"א. הלא אלה כבר היו חבריהם כדעות ובסגנון למודם. רבנו אשר היה המאסף לכל המחנות ובו התאחדו כל הדרכים, ועל כן מעתה דרך אחד היה לכלם ולמסרה אחת שמו מגמת פניהם. ותלמידו הרא"ש ביהוד הלכו בדרכיו וגם הם עשו כמוהו פסקי דינים. בעניינים שונים בקנאתם ברבים<sup>11</sup>. פה ושם בקשו ליפות תלמודם בציצים

(10) בשו"ת כלל י"ו סי' ח' שסבור סגנת שכתבת בספרד בשנת אלף ושלש מאות וצ"ח לסגן הנזכר שקירן אלצפר ולא ידעתי באי אידון כזה. ותשובות הן לירידי ר"ד קופסאגן שהענינו על מש"כ החכם רמ"ש' בהסכור ש' סי' צד 67 שפגן אלצפר הוא פחות ל"ח מסגן הנזכר ויש להניח נ"ח במקום צ"ח שכן נמצא בקצת גוסמאות ולפ"ו שנת כתיבת התשובה ה"א פ' ודפח"ח. ועי' בס' היוחסין סיני לדבריו. (11) בחקדמת ספר צדה לדרך לר' סגנא בן זרח כתב ששמונה בנים היו לו להרא"ש. ר' יהוא<sup>3</sup> (דו"ד ח"ה)

כציצים ופריחים ומגמתם לחדש חדשות, זה היה בבחינה למודית, אבל עוד יותר הגדילו מעשיהם בבחינה מעשית, כי על ירי הרכבים החדשים וברבות הדעות רבו הדינים והמנהגות אשר כלם שמו אותותם איתות בכל הספרות התלמודית בצרפה ואשכנז כמו בספרר מתחלת האלף השני.

## ספר עשרים ואחד.

אשכנז וצרפת במאה הראשונה, המרכזי ובעל הסמ"ק, ר' שמשון  
סקינן והחקירה בדרכי הגמרא, אישאליו במאה הראשונה.

### פרק שביעי

אשכנז וצרפת במאה הראשונה

במעט ככל פרקי הומנים בדורות הבינים גורל היהודים רע ומר באשכנז וצרפת. רבת שבעה לה נפשם בוז וחרפה ממלך ושרים, ויהיו נכזים ושפלים גם לכל שפל מעם הארץ. ובכל זאת את אלה הנכזים והשפלים שמו מטרה לחצי קנאתם וברוע עין הביטו אחיהם. סבטן הקנאה יצאה שגאה, וזאת השגאה עוררה מדנים עד כי רדפום בלי חשך-עד מות. אז נחה שקמה הרדיפה מעט ימים ושנים לא היה זה מנוחה תמימה. כי אך יקרא מניחה מנוחה נגש ונענה אשר כל היום שמו מנואץ, וכל רגע יפחד לשיד כי יבוא פתאום? — הלא תמיד ובלי הרף אך תואנות היו מבקשים. מקרי מחיות להחיות את נפשם היו מונבליים, וכמעט לא היה להם מקור אחר כי אם הזכות המאוסה אשר קבעה להם הממשלה: לתת כספם בנשך. אך מה יסכן להם זכות כלא משפט צדק, ועל כן גם זאת הזכות היתה תמיד בעוכריהם. כי באמת הם לא חשבו בלבם לזכות את היהודים לזכותם כי אם לטובת עצמם ולהנאתם. זאת המנוחה אשר הניחו ליעף היתה רק מחת שקר בתהם ארכה לשלות בעביר ישיבו רוחם זמן מה מעמל נפשם, ולמען יהיה לאל ידם לעמול ולעשות הון ולצבור קנינים בחריצות יריהם ובזעזע אפיהם רק להתנפל עליהם מחדש ולחדש עלילות ברשע ולבקש תואנות אכזריות לנזול ולחטום מידם את אשר רכשו. כן היו תהלוכות מאורעותיהם בזמנים ההם. אמנם היהודים האימללים למודי תלמוד ומכאובים נשאו סבלו כי נמל עליהם. ועוד למרות גורלם המר הזה ותחת מסבות מתהפכות כאלה לא נלאו לעשות תורת ה' כל הפעם להרחיב נבולם בתלמידים ולהגדיל הספרות ולהאדירה, כאלו בכל שני חיהים אין גם עב קטנה ככף איש לא נפליא ככה על מסירת נפשם על הדת בעת הרדיפות ועל הצדקת דין שמים בשעת הגזרה הן למות הן לשרשי הן לענש נכסין ואסרדין, כאשר נפליא על מסירת נפשם על התורה ותלמודה בעת המנוחה אשר היתה רק מנוחה מדומה מנוחה אובר ספחד רגע כי יבוא השודר להאבידם. ובכל זאת כן היה. בקרב ימי הצרות באשכנז וצרפת כמה גדולים חקרי לב עמדו והקדישו כחם וזמנם לתלמוד תורה והעמידו תלמידים הרבה

חבכור גדול מאד בתורת וחות רבם של אחיו הצעירים כמו שנראה מתשובות הר"י בן הרא"ש. תב' ר' שלמה החסיד ושניהם מתו בחיי אביהם. הג' רבני יעקב בעל תהלים. הג' ר' יצחק שחית ממלא מקום אביו ברבנות. הג' ר' אליקים. הג' ר' ששה. הג' ר' אלעזר והג' ר' שמשון (ד"ר ח"ח)